

PRAVO NA LEZBEJSKU EGZISTENCIJU U SRBIJI

*LABRIS - organizacija za lezbejska ljudska prava
Beograd, 2006.*

PRAVO NA LEZBEJSKU EGZISTENCIJU U SRBIJI

Izdavač LABRIS
organizacija za lezbejska ljudska prava

tel: 011 3444 950,
063 8 513 170
tel/fax: 011 459 604
e-mail: labris@eunet.yu
labris@labris.org.yu
www.labris.org.yu

Psihološko savetovalište

tel: 064 4 610 467
e-mail: asistles@eunet.yu

Autorka članka	Dušica Popadić
Uredila	Ljiljana Živković
Tehničko uređenje, prelom i dizajn korica	Adorjan Kurucz
Štampa	Standard 2, Beograd

**Tiraž 1000
Beograd, 2006. godina**

*Sva prava zadržava izdavač. Za svako korišćenje,
umnožavanje i stavljanje u promet dela teksta ili teksta u
celini potrebna je saglasnost Labrisa.*

SADRŽAJ

UVOD

■ Umesto uvoda.....	7
---------------------	---

I PRAVO NA LEZBEJSKU EGZISTENCIJU U SRBIJI

■ Članci nastali kao proizvod rada Labrisovog psihološkog web savetovališta, Dušica Popadić.....	13
■ Susret sa domaćom lezbejskom scenom - "Da li sam to ja?" (januar, 2004).....	15
■ Internalizovana homofobija u svakoj od nas (Jun, 2004)	23
■ "Ne, meni se to ne dešava" (ili nasilje u lezbejskim partnerskim odnosima) (decembar, 2004)	44
■ Koliko nedostatak pozitivnih role modela utiče na coming out lezbejki? (jun, 2005)	63
■ Lezbejski partnerski odnosi <i>ili: Koliko je važno potražiti psihološku asistenciju za građenje lezbejskog partnerskog odnosa (a ne samo u krizi)</i> (decembar, 2005)	74
■ Lezbejke koje su preživele seksualno nasilje u detinjstvu (jun, 2006).....	91

II PSIHOLOŠKO SAVETOVALIŠTE ZA LEZBEJKE I BISEKSUALNE ŽENE

■ Psihološko savetovalište za lezbejke i biseksualne žene	107
---	-----

III BIBLIOGRAFIJA

■ Bibliografija	115
-----------------------	-----

UVOD

UMESTO UVODA

Publikacija pred Vama izlazi u okviru psihološkog Savetovališta Labrisa, organizacije za lezbejska ljudska prava, koja je već deset godina aktivna u Beogradu. članci predstavljeni u ovoj publikaciji su samo neki od rezultata trogodišnjeg rada našeg Savetovališta, putem web savetovanja, i namenjena je prevashodno lezbejkama, ali i biseksualnim ženama, gej muškarcima, transdžender i heteroseksualnim osobama.

Smatramo je važnim edukativnim štivom zasnovanim na iskustvima devojaka i žena lezbejske orijentacije i od značaja je kako za opštu, tako i stručnu javnost.

Ukoliko se izjašnjavate kao lezbejka, biseksualna žena, gej muškarac ili transdžender osoba, želimo da znate da je naša politika u zalaganju za:

- Pravo da niko ne dovodi u pitanje Vašu normalnost.
- Pravo da se ljubite / pokazujete osećanja na javnim mestima.
- Pravo da govorite o svojim partnerskim odnosima.
- Pravo da otvoreno pokazujete bol kad se Vaš partnerski odnos završi.
- Pravo da imate decu, a da Vam niko ne postavlja pitanja.

- Pravo da bez bojazni delite stan sa osobom koju volite.
- Pravo da se Vaša deca ugodno osećaju sa svojim prijatelji(ca)ma i da im prijatelji(ce) dolaze u kuću.
- Pravo na brak.
- Pravo da budete prihvaćeni od strane porodice, suseda, koleg(inic)a, prijatelj(ic)a...
- Pravo da se osećate ugodno u školi svoje dece i pred njihovim nastavnicama/ima.
- Pravo da se oblačite kako želite, a da ne brinete kako će to biti protumačeno.
- Pravo da ne sakrivate svoje prijatelj(ic)e i društvene aktivnosti sa osobama istog pola.
- Pravo da se ne osećate uvređeno ili isključeno od strane medija zbog stalnog promovisanja heteroseksualnosti.
- Pravo da idete na odmor sa svojom ljubavnom partnerkom i vašom porodicom.
- Pravo da otvoreno diskutujete politička pitanja bez straha da neko čita između redova.
- Pravo na podršku svoje primarne porodice.

Ukoliko se izjašnjavate kao heteroseksualna osoba, predlažemo Vam da 5 minuta "uskočite u cipele" lezbejki, biseksualnih žena, gej muškaraca i transdžender osoba, i pitale bismo Vas:

- Šta mislite da je prouzrokovalo Vašu heteroseksualnost ?

■ Kada i kako ste prvi put odlučili da ste heteroseksualni?

■ Da li je moguće da je Vaša heteroseksualnost samo prolazna faza?

■ Da li je moguće da Vaša heteroseksualnost potiče iz neurotičnog straha od drugih osoba istog pola?

■ Zašto insistirate i razmećete se svojom heteroseksualnošću? Zar ne možete jednostavno da budete to što jeste i to zadržite za sebe?

■ Ako nikada niste imali seksualni odnos sa osobom istog pola i uživali u tome, da li je moguće da ono što Vam u stvari samo nedostaje jeste dobra ljubavnica?

■ Zašto heteroseksualne osobe toliko stavljaju akcenat na seks?

■ Ako ograničite sebe na heteroseksualnost, da li ćete ikada biti potpuna ličnost?

■ Zašto ne pokušate da razvijete svoj prirodan, zdrav homoseksualni potencijal?

Publikaciju izdajemo u ime lezbejki koje još uvek ne mogu da otvoreno govore o svom lezbejskom identitetu i budu javne u svojoj lezbejskoj egzistenciji.

Tim Labrisa
jun 2006.

I

PRAVO NA LEZBEJSKU EGZISTENCIJU U SRBIJI

Članci koji slede su proizvod dugogodišnjeg rada autorke, Dušice Popadić, kroz pružanje psihološke asistencije devojkama i ženama lezbejske orijentacije i edukativne programe iz oblasti različitosti za brojne ženske i mešovite nevladine organizacije; U periodu mart-jun 2005, autorka je pružala psihološku asistenciju ženama kao ko-voditeljica Grupe podrške za seksualno različite žene; članak izlazi u okviru psihološkog web savetovališta Labrisa i "nastavlja se" na pet prethodno objavljenih u januaru 2004, junu 2004, decembru 2004, junu 2005. i decembru 2005.; Autorka je od aprila 2006. dostupna za pružanje psihološke asistencije u okviru Labrisovog savetovališta kroz lične susrete.

SUSRET SA DOMAĆOM LEZBEJSKOM SCENOM "DA LI SAM TO JA?"

Ogledajući se u ogledalu postojeće lezbejske scene kod nas, puno devojaka i žena pokušava da realizuje sopstveni lezbejski identitet pridružujući se sceni ili ostajući po strani, bilo nevoljne da se identifikuju sa slikom iz ogledala bilo jednostavno ne znajući kako to da učine. Sreću se sa preplitanjem više važnih dimenzija i često se nađu u njihovom vrtlogu, a sve to već u dovoljno komplikovanom društvenom kontekstu.

Nije neophodno detaljno opisivati homofobiju u našoj sredini, koliko je možda još važnije ukazati na njen uticaj na internalizovanu homofobiju - strah od sopstvene seksualne orijentacije, različite od većinske, nekada i mržnju prema sebi kao različitoj. Stoga, sigurno će se još desetina godina ponavljati pitanje da li je lezbejstvo zdrav seksualan izbor, jer devojke i žene koje se u jednom trenutku identifikuju kao lezbejke krče svoj put hrabro - grafički likom na isečak koji se iskrada iz opšte populacije koja o različitim seksualnim izborima malo govori na afirmativan način. Istovremeno, osnovno ljudsko

pravo je umesto isečka biti legitiman-ravnopravan deo celine što znači vidljivi kao i svako drugi, bez straha. Stoga, ogromna je stepenica koju devojka ili žena treba da savlada da bi sebi dala pravo da voli drugu ženu kao svoju ljubavnu partnerku.

ISTO I POSEBNO

Veoma je važno demistifikovati život lezbejke ili zajednički život dve ljubavne partnerke. Demistifikacija je jedna od ciljnih tema usmerenih ka opštoj, ali i unutar lezbejske javnosti, na neki način uslov ukoliko postoji autentična potreba za pronalaženjem svog mesta u celini. Neophodno je naučiti većinsku populaciju o lezbejskoj svakodnevnici, kao i promeniti "poznavanje" lezbejstva putem najnegativnijih stereotipa. Za pripadnice lezbejske scene, važno je ono sa čim se sreću, a uslovljeno je kontekstom koji ima malu "propustljivost" za lezbejstvo kao običnost, razgraničiti od svega preostalog što je uobičajeno za devojke i žene ma koje seksualne orijentacije.

Za devojke, odnosno mlade žene, nije retko da teško odvajaju uobičajene adolescentne "muke" koje se uopšteno tiču odrastanja i postepenog prikupljanja životnog iskustva od specifičnosti lezbejske svakodnevnice. Primer može biti situacija

kada devojke sve nastale probleme u odnosu sa roditeljima pripisuju isključivo njihovoj sumnjičavosti ili saznanju da su lezbejke, dok celinu zapravo čini i prethodni odnos sa roditeljima, kao i uobičajeni adolescentni proces odvajanja u kojem učestvuju i roditelji i deca gde je za očekivati da teško odustaju od obrazaca po kojima su se odvijali dotadašnji odnosi (roditelji nekad sporije uviđaju da im deca postaju mlade žene sa sopstvenim potrebama i taktikama rešavanja istih, dok "deca" hitaju kroz proces individuacije krupnim, pokadkad nere-alno ambicioznim koracima - u ovoj interakciji često dolazi do nesklada u tempu razdvajanja i poštovanju uzajamnih autonomija). Jasno je da i prethodni odnos sa roditeljima i proces odvajanja od roditelja čine istost kroz koju mladi prolaze bez obzira na seksualnu orijentaciju. Posebnost čine prepreke sa kojima se sreću devojke lezbejske orijentacije, a tiču se najčešće suda koji roditelji iskazuju prema ovoj orijentaciji i s tim u vezi eventualno preduzetim koracima u vidu specifičnih zabrana, kazni i sl.

Za žene, nešto starije, takođe, ostaje često dilema da li se u svakodnevnicu zaista sreću sa specifičnostima lezbejske svakodnevnice ili je, u stvari, npr. oblast građenja partnerskih odnosa - inače složena nepoznanica svima bez obzira na sek-

sualnu orijentaciju. Učiniti prostor u kojem će se vaš partnerski odnos odvijati bezbedno često se postiže dovijanjem, građenjem "mikrosredine" u kojoj ste za izvestan broj osoba otvoreni da je reč o ženskom ljubavnom odnosu, dok su sfere kao što su npr. primarna porodica ili posao često "zaštićeni" od te informacije. Naravno, to je umnogome opravdano obzirom da svako obelodanjivanje lezbejske seksualne orijentacije vrši neumitnu promenu, ali čuvanje ove informacije u tajnosti takođe ima za posledicu da stepen nelagodnosti žene nose kao integrisani deo sebe (izuzetno teško odustaju od istog). Teško je ovaj mikroplan proširiti i zaista živeti ono poznato načelo "lično je političko". U razgraničenju opšteg i posebnog, u ovom slučaju opšte bi bilo učenje na polju veština komunikacije / pregovaranja u partnerskim odnosima, izlaženja na kraj sa kriznim situacijama i sl. što najčešće manjka o ma kojoj da se seksualnoj orijentaciji radilo.

Seksualizacija kao jedan lajt motiv ovog vida različitosti se nekada može učiniti logična, jer naizgled terminološki objašnjava sam naziv seksualne različitosti. Međutim, ovo jeste medalja sa više strana, jer seksualizacija viđena iz prve ruke često podržava negativne stereotipe o lezbejkama, kako kod većinske populacije, tako i kod samih lezbejki. Imperativ da se lezbejski identitet često vrednuje

upravo ostvarenim seksualnim kontaktima / vezama i pritisak usled kojeg je teško prozboriti "ne, ja do sada nisam imala odnose (često ni sa devojkama ni muškarcima)", neizbežno podseća na jedan od kriterijuma merenja uspešnosti u heteroseksualnom svetu od kojeg često hoćemo da se ogradimo i proglasimo da je ženska kultura drugačija i pravi iskorak iz već toliko puta spominjanog patrijarhata. Ovaj neretko viđen imperativ nekada rezultuje da (mlade) žene pribegavaju različitim objašnjenjima kao što je prethodna navodna heteroseksualnost ili se čuje blede "da, imala sam neke veze i ranije", ne objašnjavajući dalje. U svakom slučaju, može se zamisliti stepen nelagodnosti i kako to utiče na samopouzdanje.

I na kraju, u sagledavanju "istog i posebnog", ne može se mimoći činjenica da se između ljubavnih partnerki može pojaviti i problem nasilja u partnerskom odnosu. Isti fenomen internalizovane homofobije predstavlja samo jedan činilac koji može uzrokovati zlostavljanje. Ovaj problem je jedna od tabu tema, obzirom da se nerado prepoznaje kao sličnost sa hetero odnosima i takođe stavlja pod lupu aksiom koji žene koje vole žene neretko ističu, a to je da su "ženske veze drugačije".

MOJE MESTO NA KONTINUUMU

Devojke i žene lezbejske orijentacije često prelaze putanju od ekskluzivnosti koja autentično pripada ovoj svakodnevnicu (nekada stvarajući geto u kojem konačno imaju mogućnost identifikacije u sličnostima) do utapanja u većinske navike i životni stil većine. Na kom mestu na ovom kontinuumu će se devojke i žene naći umnogome zavisi od predistorije koju nose, snalaženja na postojećoj lezbejskoj sceni, kao i, nekada presudno važne, internalizovane homofobije. One prolaze kroz ozbiljne i duboke dileme u traganju za svojim najbezbednijim modalitetom. Različiti su vidovi snalaženja:

1. Ulaženje i izlaženje iz geta u pokušaju da se objedine svetovi (većinski i seksualno različit) bilo zato što još nikome niste ispričali da se zaljubljujete u žene ili što idealistički želite da je ovaj spoj svetova moguć.

2. Bitisanje gotovo isključivo u getu koji obezbeđuje potrebnu zaštićenost i dobronamernu javnost s kojom se jednostavnije funkcioniše obzirom da suštinski deo sebe ne moraš da tajiš. U getu se mogu naći minimum dve grupe: a) aktivistkinje kojima često tzv. "politička korektnost" diktira boravak u getu i tu ostvaruju maksimum svih svojih identiteta, ličnih i profesionalnih; b) druge koje ni

po koju cenu ne žele nikakvo lezbejsko ili feminističko političko angažovanje, već scenu vide u funkciji upoznavanja drugih žena. Geto, kao jedan od svojih ishoda, ima to što onaj drugi "stvarni svet" postaje dalek (nekad i pojačano zastrašujući) i geto jedan od svojih aspekata - virtuelnost, proglašava za stvarnost.

3. Gravitiranje ka hetero svetu ili trajno povlačenje u sebe zato što:

a) lezbejske krugove doživljavaju kao preteće (po obeležju prethodno opisane seksualizacije) ili kako se ponekad čuje za aktivistkinje koje rade na lezbejskim ljudskim pravima "veoma su obrazovane, stalno nešto rade, ja tu nemam šta da tražim") ili

b) se jednostavno ne identifikuju sa lezbejka-ma koje upoznaju (lezbejski identitet podrazumeva spektar boja u realizaciji ovog identiteta, te npr. može postojati zbunjenost ili nesimpatija prema "butch-femme" stereotipu ili štaviše javiti otpor prema istom - još jednom se dotiče pitanje o istom ili posebnom; primer prepreke u identifikaciji može biti ponekad i generacijski jaz, čini se da lezbejsku scenu u nekim periodima čine dve generacije;), bilo vođene autentičnim prepoznavanjem da voleti drugu na seksualan način nije sličnost koja odmah formira drugarstva ili prijateljstva - kad mimo toga

nalazite sebe kao osobu sa znatno drugačijim interesovanjima ("nisam ja u životu samo lezbejka") ili identifikaciju sprečava ponovo internalizovana homofobija. Trajno povlačenje devojke ili žene u sebe može rezultovati nezasnivanjem partnerskih odnosa, već više zauzimanjem pozicije "simpatiz-erke" lezbejstva kao seksualnog izbora.

I ovde, naravno, nije kraj vidovima snalaženja i samoorganizovanja žena...

ZA KRAJ...

Jedan od načina izlaženja na kraj sa (internalizovanom) homofobijom može biti svakako organizovano ulaganje u rasvetljavanje i, unekoliko, promenu imidža seksualno različitih. Za to je potreban aktivan lezbejski pokret za koji se još uvek ne može reći da postoji kod nas. Do tada ostaje da se osmisle drugi, manje sistemski, načini uticaja.

januar 2004.

INTERNALIZOVANA HOMOFObIJA U SVAKOJ OD NAS

Najčešće ne želimo da mislimo o sebi da smo lično ispunjene homofobijom, jednostavnije nam je da se bavimo onom društvenom. Bezbednije je kritikovati taj "spoljni faktor" koji kao "zvaničan neprijatelj" na objektivan i vidljiv način preti i sprovodi pretnje. Homofobija kod lezbejki je prita-jena, često se izvrši zamena teza sa homofobijom koja stiže od okruženja ili ako je kod sebe prepozna-jemo - nije "in" (čitaj: popularno ili politički korektno) direktno otvoriti ovu temu pred drugima, npr. u aktivističkim krugovima i lezbejskoj zajednici. Veliki je korak od "okruženje je homofobično" do "ja sam homofobična". Nekada devojke i žene polaze od "pa, samim tim što sam lezbejka, kako mogu da budem homofobična", pridružujući najčešće homofobiju za sve one koji su heteroseksualni.

Internalizovana homofobija je osećanje koje unosi najviše osećanja nesigurnosti kod devojaka i žena lezbejske orijentacije i uključuje nepodnošljivost prema samoj sebi. Teško je "priznati" da je prisutno.

Uobičajena definicija kaže da se radi o strahu od sopstvene seksualnosti i / ili mržnji prema sebi zbog sopstvene seksualne različitosti. Internalizovana homofobija nastaje tako što u anti-gej društvima mržnja koja je usmerena ka seksualno različitim vodi, ukoliko si lezbejka, mržnji same sebe. Internalizovana homofobija nastaje zbog intenzivne:

- Društvene homofobije ili, drugim rečima, heteroseksizma koji eksplicitno ili implicitno pretpostavlja da je svako heteroseksualan.

- Institucionalne homofobije koja ostavlja dubok trag na ličnom planu kroz odrastanje, poruke koje šalje okolina (porodica i različite institucije koje formiraju svaku osobu tokom odrastanja i odraslog doba)

- Otvorene homofobije koju čine konkretna iskustva diskriminacije i preživljenih incidenata nasilja zbog toga što ste seksualno različiti.

Funkcija internalizovane homofobije je da zadrži lezbejke "skrivenim i nevidljivim", odnosno "pod kontrolom". Devojke i žene lezbejske orijentacije najčešće saopštavaju da na formiranje internalizovane homofobije utiču: lična predistorija (u primarnoj porodici), loša iskustva u prethodnim saopštavanjima da ste lezbejka i realne okolnosti u okruženju u kojem živimo.

Manifestuje se kroz poricanje sopstvene seksualne orijentacije, sud o samoj sebi, zapravo potvrdu suda koju ima većina o seksualno različitim. Kao da većini kažete "u pravu ste, biti lezbejka nije ok." Manifestuje se kroz osećanje krivice, stida, sramote, uticaj na zdravlje (kroz anksioznost, depresiju, samopovređivanje, pokušaje suicida, itd.), dugotrajno izbegavanje da sebe nazovete lezbejkom, tražanje za definicijama "da li sam lezbejka / biseksualna" (odnosno "nadam se da nisam" ili "nisam ni sigurna da želim da znam, jer šta ću ako jesam?"), partnerske odnose (ako je jedna "out", a druga ne, ili ako obe nisu izašle otvoreno sa svojim identitetom), potrebu da se iz postojeće tajnosti ili osećanja gnušanja prema samoj sebi (kao posledice seksualne orijentacije) pobegne "na drugu planetu", itd. Jedan od faktora koji uslovljavaju nasilje u lezbejskim partnerskim odnosima je upravo i internalizovana homofobija.

Logična je potreba za dodatnim saznanjima o različitim seksualnim orijentacijama, jer opresivne strategije uključuju nepružanje ma kojih informacija i znanja o seksualnim različitostima (naročito ne dopuštaju prikaz primera dobre prakse čime izostaju potrebni role-modeli, uzori) i pružanje dezinformacija koje mahom formiraju i podstiču predrasude i stereotipe. O lezbejskoj orijentaciji i svakodnevnici

se nije moglo i još uvek se vrlo malo može čitati, slušati... Zbog toga nije redak zahtev za štivom koje bi odgovorilo na pitanja "kako da znam da li sam lezbejka / biseksualna"?

Jedna od situacija koje srećem u svom radu tiče se sličnih pitanja devojaka i žena koje u sadašnjem trenutku prolaze npr. kroz nedovoljno funkcionalan heteroseksualni partnerski odnos. često direktno i glasno izgovaraju dilemu da "ako se ispostavi" da su lezbejke, da to potpuno potvrđuje ono što se govori o lezbejkama da su frustrirane i sl. Prepoznavanje straha da se autentično radi o lezbejskoj seksualnoj orijentaciji često je otežano ponavljanjem društvenih imperativa i privremenim zaboravljanjem da se u državama koje ne priznaju pravo na seksualnu različitost (ni zakon ni nivo svesti ljudi ne daje to dopuštenje) "uči" biti heteroseksualan. Time niste imali jednaku mogućnost da se odredite za drugu seksualnu orijentaciju. Na mesto svesnosti o opisanom okviru stupa repeticija raznih stereotipa (npr. "zato što nisu našle "pravog" muškarca") i samo-stigmatizacija. Postoji pretnja da će se pripadnost većinskoj (drugim rečima, bezbednoj) kategoriji, zameniti manjinskom, a manjinske su uvek meta većinskih... Neprihvatanje same sebe (u okviru tzv. "svog domaćinstva", tj. lepeze svojih identiteta)

dopunjuje se predviđanjem neprihvaćenosti od strane okoline, a može i obrnutim redom.

Učiniti sopstvenu seksualnu orijentaciju dobrodošlom u zbir identiteta koji ima svaka osoba (identitet studentkinje, ćerke, sportistkinje, sestre, dobre organizatorke, frizerke, novinarke, itd.) može biti lakše ukoliko na mesto izričitih i rigidnih društveno (ne)poželjnih kategorija postavimo seksualnost i seksualni identitet kao jedan kontinuum na kojem se nalaze svi. Kontinuum je zamišljen kao duž na čijem je jednom kraju ispisano "heteroseksualnost" a na drugom "homoseksualnost". Na celoj dužini ove duži - "od-do" - možemo zamisliti naše okruženje, sebe. Kontekst koji je svakako više pomažući u sagledavanju i prihvatanju sebe je vidjenje seksualnog identiteta kao kontinuum, kome pripadaju stvarne mogućnosti da se bezbedno dosegne do ma kog identiteta na zamišljenoj duži. Osoba se može i kretati na istoj, kao i biti ohrabrivana da zauzima različite identitete od kojih svaki ima društvenu dozvolu. U svakom slučaju, u kontekstu poštovanja ljudskih prava, nasuprot svemu što smo mi u ovom društvu učile/i i bile/i izložene/i, ovaj kontekst poznaje demokratičnost, odnosno pravo na različitost.

PRIMARNA PORODICA I KONFLIKT LOJALNOSTI

(pogledati članak autorke iz januara 2004. na mestu gde se razmatraju specifičnosti procesa razdvajanja od roditelja u adolescenciji)

Internalizovana homofobija se često najjasnije ispoljava u relaciji sa primarnom porodicom. Odluka "reći ili ne reći" da ste lezbejka se pokazuje kao ključna za lični rast devojaka i žena lezbejske orijentacije. Interesantna je dinamika koja opisuje kako rodne uloge, tako i sva posezanja za patrijarhalnim vrednostima, moći i državom. Npr. uzmimo situaciju kada devojka saopštava da majka sumnja ili je već na neki način saznala za njeno zaljubljanje u druge devojke. Time se realno otvara prilika da i otac istu informaciju dozna, pa neka vrsta automatizovanog odgovora na to biva upravo kćerkinina molba majci "da ne kaže tati" ili majčin predlog "neću reći tati, ako...". Beležim slučajeve kada ovo uslovljavanje praktično znači: 1) ponavljanje tajnosti (do momenta obelodanjivanja kćerka je već živela svoj identitet u tajnosti i strahu, a razmena između kćerke i majke se čuva kao loša tajna, tj. poruka kćerki je "ti si loša") i / ili 2) ucenjivanje u formi "neću ispričati tati, ako s tim prestaneš, ako nađeš dečka, ako odeš da se lečiš, itd". Ovde vidimo majke kao neumorne čuvarice "glave porodice",

oca, kojeg time u ovom trenutku "ne žele da opterećuju", već koristeći moć iz svoje uloge "stuba porodice" pokušava da se pobrine za sve. Neki slučajevi konkretizuju majčin zahtev za pronalaženjem profesionalne pomoći, u formi "traži se heteroseksualna terapeutkinja zaposlena u državnoj ustanovi". Ovde je značajno uočiti kod devojaka internalizovanu homofobiju kroz repetitivnu straha da se terapeutkinji koja npr. ne radi u državnoj ustanovi neće verovati u poslu u kojem je stručna, čak se samim tim razvija pretpostavka da joj "piše na čelu" da nije heteroseksualna. Strah se pojačava time što majka može zahtevati da odlazak kod terapeuta bude zajednički, praktično, majka će odvesti kćerku i imati priliku da upozna stručnjakinju kojoj se obraćaju.

Principijelno, beležim da su se devojke i žene lezbejske orijentacije obraćale i same različitim zdravstvenim institucijama sa brojnim pitanjima koja se tiču sopstvene seksualne orijentacije i često posle nekog vremena od početka terapije, odustajale. Puno njih se javljalo u terapiju i kao akutne probleme saopštavale su neke druge sadržaje, čekajući da postignu dovoljan nivo poverenja u pomagačicu / pomagača da izraze zbog čega su zapravo došle. Iskustva su različita. Negativna iskustva svakako dalje "kopiraju" loša osećanja prema sebi.

Česte su strepnje devojaka i žena da ako roditelji saznaju da je kćerka lezbejka, "da će im se nešto dogoditi". Konkretno formulacije glase da će roditelje time povrediti, da će to uticati na njihovo zdravlje (ili posebno na zdravlje jednog od roditelja koji npr. može biti hronični bolesnik). Važno je razmisliti u čemu se tačno sastoji ova fantazija i koji je to "najgori, crni scenario". Razvijanje ove fantazije u meri "od 101%" je bitno kroz odgovore na pitanja: šta će se tačno dogoditi kada kažete, na osnovu čega su Vam se pojavile ove strepnje, kako se do sada komuniciralo u porodici o nekim spornim temama (neka tema koja se lično na Vas odnosila), šta njihova eventualna negativna reakcija za Vas tačno znači, koliko dugo (prema Vašem najnegativnijem predviđanju) njihova reakcija može da traje ("vreme ne stoji u mestu"), kako ćete se Vi sa tim nositi, čime ćete se Vi u svojoj svakodnevnicu baviti za to vreme ("da li mogu da živim sa tim"), šta se konkretno u Vašoj svakodnevnicu time menja (npr. da li postoji ekonomska zavisnost od roditelja ili ma koja druga veza od značaja), koliko dugo mislite da će Vaša osećanja trajati i kakav intenzitet predviđate (najčešće devojke predviđaju osećanja odbačenosti, nevoljenosti, i sl.), da li ste u svom okruženju čuli neke primere loše / dobre prakse pri saopštavanju roditeljima, da li Vi lično pamtite

primer loše /dobre prakse kad ste nekome ispričali da ste lezbejka, šta mislite šta je uticalo da Vas ta osoba (ne) prihvati...

Najčešće je zajednički imenilac svih strepnji, naravno, poznati strah da će roditelji prekinuti svaki kontakt (ili Vas na neki drugi način kazniti), da će Vas odbaciti, praktično neće više voleti. Važno je razgraditi paralisnost u saopštavanju svog identiteta koja se objašnjava realnom opasnošću po zdravlje roditelja, time što ćete se obavestiti više o ovoj uzročno-posledičnosti koju predviđate, konkretnim podacima koliko je takvih slučajeva zabeleženo, kao i o samoj bolesti roditelja. Niko ne može osobe koje imaju internalizovanu homofobiju da razuveri, već je prihvatanje sebe proces koji osoba mora sama da prođe. Moć internalizovane homofobije se ogleda upravo u stopiranju procesa već u početnim koracima učvršćujući osobu isključivo u strahu i ne dopušta da osoba sagleda celinu svog života u kojoj je odnos sa roditeljima samo jedno od pitanja u odraslom dobu. Neka od navedenih pitanja mogu pomoći u utvrđivanju realnog scenarija umesto "najgoreg". Značaj prolaženja kroz celokupnu fantaziju je u preciznijem lociranju stvarnosti.

Saopštavanje svog identiteta roditeljima je svakako povezana sa nekim konkretnim nepredvidivim ishodima. Paralisnost, često dugogodišnja, se

umnogome tiče konflikta lojalnosti. Gledano na pojednostavljen i "pitkiji" način, osoba vidi svoj seksualni identitet i porodicu suprotstavljene. Kao dete, uči puno o roditeljskim očekivanjima, od kojih su samo neka primernost, poslušnost itd. Očekivanja takođe određuju da se ne smete mnogo razlikovati od konteksta iz kojeg potičete, odnosno za to imate dozvolu kad su u pitanju neke "poželjne različitosti" kao što je npr. steći visoko obrazovanje koje je dozvoljeno da bude više od obrazovanja roditelja (koje će takodje kreirati određenu dinamiku na relaciji roditelj-dete), ali time i roditelji potvrđuju svoje roditeljstvo kao uspešno i postignuti identitet deteta je s tim u skladu.

Drugačija seksualna orijentacija od većinske predstavlja veliki izazov za sistem vrednosti u porodici i pred detetom je osnovno pitanje "smeš li toliko da se razlikuješ". Drugo pitanje je "smeš li da budeš svoja (autonomna)", koje deca prolaze u odnosu sa roditeljima kroz pitanja izbora prijatelja, profesije, izgleda, partnerke / partnera, itd. Ukoliko se neki segment tvoje autonomnosti kosi sa porodičnim vrednostima, mogu nastati sporne situacije. Biti autonomna znači realizovati svoje identitete. Generacija naših roditelja često nije uspevala u realizaciji ovog cilja, često čujete kako su želeli da budu ili učine "ovo ili ono", ali neke okolnosti to

nisu dopustile, kažu da su žrtvovali za decu, česti žal je prisutan u smislu "da sam... gde bi mi bio kraj!". Sve ovo čini nasleđe sa kojim deca treba da izađu na kraj. Odluka "da budete svoja (autonomna)" često znači da "budete bolja od svojih roditelja", što je veoma teško sebi dati za pravo usled opisanog konflikta lojalnosti. Neprepoznavanjem ovog procesa kod devojaka i žena kad je u pitanju seksualna različitost, nastaje dugotrajna paralisnost u kojoj se loše osećanje prema sebi intenzivira. Odluku da dopustiš sebi da budeš što jesi je teško doneti i ovaj proces se svakako ne odigrava u celini na svesnom nivou.

Neka od pitanja koja Vam mogu pomoći u proceni koraka u kojem se trenutno nalazite:

■ Mogu li da živim sa činjenicom da ću biti slobodna u tome ko sam, a što moji roditelji (majka / otac) nisu nikad bili?

■ Da li je moj cilj da čuvam tajnu ili da sebi dopustim da uđem u proces koji će doneti saznanja za moju okolinu doneti saznanja ko sam?

■ Kad zamislim sebe kao 40-ogodišnju lezbejku, kako vidim moj odnos sa roditeljima u tom trenutku? (u ovoj mini-fantaziji "kad ću biti spremna da budem otvoreno lezbejka?", godine starosti mogu "kliziti" naviše, npr. 5 ili 10 godina od trenutne dobi čitateljke ovog članka)

COMING OUT I INTERNALIZOVANA HOMOFBIJA

Znanje o coming out-u kao dugotrajnom procesu koji u proseku ima trajanje od 10 do 14 godina, pomaže u sagledavanju sopstvenog tempa kojim se krećete kroz taj proces i koliko internalizovana homofobija utiče na Vaš tempo. Takodje, važno je prepoznati ukoliko ste se u nekoj od faza "zaglavili", kao i znati da neke devojke i žene neće dostići integraciju, odnosno sintezu identiteta, kao finalni ishod ovog procesa.

Vivienne Cass predlaže coming out model koji čini šest faza:

■ Prva faza: Konfuzija identiteta. Opšta osećanja da si drugačija.

■ Druga faza: Poređenje identiteta. Svest o homoseksualnim osećanjima, ipak osoba misli da ovo može biti faza ili da se radi o osećanjima prema jednoj određenoj osobi.

■ Treća faza: Tolerancija identiteta. Jači identitet kao homoseksualna i ona započinje da traga za drugim homoseksualnim osobama.

■ Četvrta faza: Prihvatanje identiteta. Intenziviran kontakt i povezivanje sa drugim homoseksualnim osobama.

■ Peta faza: Ponos na svoj identitet. "Ovo su moji ljudi (ovo sam ja)" faza tokom koje osoba saopštava

sve većem broju ljudi da je lezbejka i često počinje da oseća ljutnju prema heteroseksualcima i ne ceni mnoge njihove institucije /kategorije.

■ Šesta faza: Sinteza identiteta. Intenzivna ljutnja iz pete faze nestaje i osoba počinje da manje opaža dihotomiju između heteroseksualnog i homoseksualnog sveta" dok zadržava ponos na lezbejke i gejeve.

Eli Coleman predlaže coming out model koji čini pet faza i fokusiran je na romantične veze.

■ Prva faza: Pre-coming out. Opšta osećanja da si drugačija.

■ Druga faza: Coming out. Osoba postaje svesna homoseksualnih misli ili fantazija, počinje da uspostavlja kontakt sa drugim homoseksualnim osobama, ali zadržava svoj seksualni identitet za sebe pred prijatelji(ca)ma.

■ Treća faza: Istraživanje. Osoba "eksperimentiše" kroz nove socijalne interakcije uz poboljšanje predstave o samoj sebi.

■ Četvrta faza: Prva ljubavna veza. Nakon perioda seksualnog eksperimentisanja, osoba može poželeti stabilniju vezu koja traži posvećenost.

■ Peta faza: Integracija. Njeni "javni i privatni identiteti postaju jedinstvena i integrisana slika o sebi...; ljubavne veze su često karakterisane velikom neposesivnošću, iskrenošću i uzajamnim poverenjem i mogu biti uspešnije nego prve veze".

Neke životne situacije koje ilustruju kako internalizovana homofobija može usporavati proces coming out-a:

a) STRAH DA ĆE BITI OTKRIVENE - Dve zaposlene žene koje su u dugogodišnjem partnerskom odnosu. Jedna od njih veruje da njena porodica ne zna da je ona lezbejka. Svaki put kada njeni roditelji dođu u posetu, druga se seli u drugu spavaću sobu i stan se posprema tako da ni na jedan način ne ukazuje na lezbejstvo. Ista situacija se može ponoviti i u odnosu na roditelje druge kad dolaze u posetu. Obe misle da ih roditelji vide samo kao dobre cimerke.

b) NELAGODNOST U PRISUSTVU "OČIGLEDNIH" LEZBEJKI - Devojka ne voli mnogo da se pojavljuje na "lezbejskoj sceni", zabrinuta je da je neko ne vidi kad ulazi ili izlazi iz nekih kafića za koje je čula da se tamo sastaje gej populacija. U firmi u kojoj radi postoji jedna žena sa kojom radije ne želi da bude viđena, jer se "ona tako upadljivo izgleda i ponaša da neko može da počne da povezuje dva i dva".

c) ODBACIVANJE I KRITIKOVANJE SVIH HETEROSEKSUALNIH OSOBA (HETEROFOBIIJA) - žena je aktivno uključena u lezbejsku zajednicu. Radi kao volonterka na telefonu za lezbejke i iznajmljuje stan sa još nekoliko lezbejki. Kad god je moguće,

izbegava kontakt sa heteroseksualnim osobama i muškarcima. Kritikuje neke heteroseksualne žene koje poznaje zbog njihovih veza sa muškarcima.

d) UVERENJE DA LEZBEJKE NISU DRUGAČIJE OD HETEROSEKSUALNIH OSOBA - Učiteljica u maloj osnovnoj školi živi 15 godina sa svojom partnerkom. Ne druže se u okviru lezbejske zajednice, ali imaju više prijatelja, većinom heteroseksualnih, sa kojima se redovno druže po kućama. Misle da lezbejke previše ističu svoju seksualnost i da šta ko radi u krevetu je njegova privatna stvar i nikog se ne tiče.

e) PRIVLAČNOST ZA OSOBE KOJE SU NEDOSTIŽNE - Devojka je zaljubljena u svoju najbolju drugaricu "koja je strejt". Drugarica joj predlaže da se preseli kod nje da joj pomogne u otplaćivanju visoke kirije za njen iznajmljen stan. Devojka ima ozbiljne promene raspoloženja. Ako se drugarica prema njoj ok ophodi, oseća ushićenost. Ako je ignoriše ili dovede nekog dečka kući, oseća kako je sve to uništava. Devojka misli da ako bude dovoljno strpljiva, da će se drugarica "srediti" i u jednom trenutku želeti da bude s njom. Drugarica deluje krajnje rasterećena od ma kojih teškoća koje bi se ticale njene seksualnosti i izgleda veoma srećna kao heteroseksualna. (Ovaj primer može uključiti u nekom trenutku i otvorenu izjavu

ljubavi drugarici posle koje sve teče "kao da se ništa nije dogodilo".)

f) "KRATKE VEZE", VIDLJIVOST I POTENCIJALNO VEĆI RIZIK ZA DISKRIMINACIJU - Zaposlena žena, radi na veoma dobro plaćenom mestu u firmi. Radi prekovremeno i ima uzbudljiv posao i društveni život. Upravo kad je njena nova partnerka poželela da je bolje upozna, ona kaže da je jako zauzeta poslom da bi imala vezu i da više voli "da stvari zadrži jednostavnim".

g) SUPERIORNOST U ODNOSU NA HETEROSEKSUALNE OSOBE - Dve drugarice, obe su lezbejke, i sa tim se jako dobro osećaju. Jedna od njih se bavi humanističkom profesijom, a druga je umetnica. U svojim profesijama se osećaju nadmoćno. Prva smatra da je lezbejstvo doprinelo da ima dodatnu osetljivost za ljudsku patnju, a druga smatra da su homoseksualne osobe kreativnije od heteroseksualnih. Obe su mišljenja "Bolje smo zato što živimo teži život".

h) BITI SAMOHRANA MAJKA I ODGAJATI DETE - Odluka žene koja za sebe zna da je lezbejka za brak sa muškarcem zato što smatra da su detetu potrebni roditelji oba pola. Iako je ovaj partnerski odnos već u dugom roku disfunkcionalan, oseća da nije u stanju da ga napusti, "jer je detetu potreban otac".

Aktivistkinje i internalizovana homofobija - Aktivistkinje često navode ekonomsku nesamostalnost kao razlog nesaopštavanja svog identiteta članovima porodice ili smatraju da članovi porodice to pretpostavljaju ili znaju, ali da se o tome čuti. "Selektivni" coming out, npr. biti out u zatvorenim krugovima i učestvovati u pojedinim aktivnostima unutar lezbejske zajednice ali ne i na svom poslu u državnom preduzeću, ili biti "u principu out", ali bez spremnosti za pojavljivanje u medijima" - sve to ponekad intenzivira internalizovanu homofobiju (pogledati članak autorke iz januara 2004. na mestu gde se razmatraju prednosti i mane geta).

Odluka da li će saopštiti stoji na strani svake devojke ili žene lezbejske orijentacije koja tu odluku duguje sebi u cilju ličnog rasta. Tema za sopstveno preispitivanje je i situacija kad je aktivistkinja ekonomski samostalna, ne živi u istom gradu sa članovima porodice i ostvaruje "slobodnu" lezbejsku svakodnevicu. Dugotrajna paralisnost odaje utisak kao da je Vas je neko "začarao" ("put a spell on you") i Vi osećate kao da tu ništa ne možete i čuvate status quo. Odajete utisak da Vaše ponašanje u jednom suštinskom delu neko drugi kontroliše, Vi ne upravljate svojim životom. Iako razmena o ovim temama može i ljutiti aktivistkinje, često se nametne paradoksalno podsećanje na to

da su aktivistkinje upravo te koje se po definiciji bave javnim radom. Aktivistkinje u okviru lezbejskog pitanja postaju aktivistkinje zbog onih žena koje o sebi čute. Postavlja se pitanje kako se ostvaruje javni rad ako Vi lično niste javni u svom identitetu?! Internalizovana homofobija ovde uzima svoj specifičan danak, time što usporava ritam razvoja lezbejskog pokreta.

Zanimljivo je pogledati fenomen "ženske solidarnosti" u okviru lezbejske zajednice, a u kontekstu internalizovane homofobije. Drugarice koje u svom okruženju ili delu okruženja nisu out ili se trenutno mogu prepoznati u nekoj od faza coming out-a (pre faze integracije), ponekad su hrabrije da podstaknu drugu da saopšti da je lezbejka. Ovom projekcijom se faktički često "bije sopstvena bitka", ali "posledice nisu moje". često se dešava da zajednica istog trenutka "dijagnostikuje" nasilje u porodici i proglašava ga za "ljutog neprijatelja" protiv koga se treba boriti. Tačno je da devojke i žene mogu biti izložene nasilju upravo zbog svoje lezbejske orijentacije. Ali, to nije uvek slučaj. I kada je o nasilju reč, neophodno je voditi računa o istoj lojalnosti osobe prema svojoj porodici i ne podsticati je u rasrzanosti između "dve strane", već je jako dobro slušati za šta je tačno spremna u određenom trenutku i to poštovati. Naročito u situacijama

ekonomske nesamostalnosti, devojkama i ženama je porodica - pre i posle saopštavanja - jedino uporište. Ovo stanovište je posebno vidljivo kad se govori o invalidkinjama koje takođe čine deo lezbejske zajednice.

Osnovno pitanje kada želite da budete osobi oslonac što se tiče njenog lezbejskog identiteta jeste "da li vidim stvarnu osobu ispred mene?" Važno je utvrditi da li ste zaista izbegli zamku da projektujete svoje predstave, slike i koncepte koji u suštini pripadaju Vašem životu i Vašim strahovima, a bez pažljivog slušanja osobe ispred Vas? Prema dragocenim osećanjima koja osoba iskaže, slušateljke imaju odgovornost, radi se o njenom životu.

ZA KRAJ...

Internalizovana homofobija je centralno kliničko pitanje u radu sa lezbejkama.

Bez obzira o kom drugom pitanju koje se tiče lezbejske svakodnevnice se govori, neizbežno je dotaći internalizovanu homofobiju. Neki od predloženih načina prevazilaženja se tiču:

- Konverzije stigme (korišćenja termina "lezbejka" za sebe i druge, odlaženje na mesta gde se sastaju lezbejke, uključenje u rad lezbejske organizacije, i sl.).

- Coming out-a u različitim sferama svog života.
- Usklađivanja načina života sa svojim identitetom (zajednički život sa partnerkom i otvorenost u tome "ne, mi nismo cimerke, mi smo par").
- Rad na samopoštovanju i samouvažavanju.

U razvijenim demokratskim državama je uobičajeno da su uspešne dugoročne strategije borbe protiv društvene homofobije, kreirane od strane aktivistkinja - upravo one koje neće podsticati internalizovanu homofobiju i koje svoje utemeljenje nalaze u pitanjima i odgovorima devojaka i žena lezbejske orijentacije (nezavisno da li su deo zajednice ili ne) o njihovim "malim", A JEDINIM STVARNIM ŽIVOTIMA. To vodi aktiviranju lezbejske zajednice iz "in the closet" statusa u jak lezbejski pokret.

Ovaj članak takođe daje sugestiju za početak organizovanog beleženja primera dobre prakse pri saopštavanju svog identiteta i realizaciji lezbejske svakodnevnice. Opravdano, najčešće se navode negativna iskustva, dok pozitivna uvek postoje, ali se za njih manje čuje. Sve devojke i žene koje su imale pozitivno iskustvo kad su nekoj dragoj osobi saopštile svoj identitet, mogu to opisati u pismenoj formi i podeliti sa drugima. U čemu se sastoji Tvoj primer dobre prakse i šta misliš šta je uticalo da Te osoba kojoj si ispričala o sebi prihvati? Time iskust-

vo svake ponaosob postaje deo zbira iskustava, žene solidarno razmenjuju iskustva i medjusobno se hrabre, a zbir primera dobre prakse predstavlja moćan instrument protiv internalizovane homofobije.

jun 2004.

"NE, MENI SE TO NE DEŠAVA" (ILI NASILJE U LEZBEJSKIM PARTNERSKIM ODNOSIMA)

Nasilje u partnerskim odnosima se u svojoj zastupljenosti i razumevanju same dinamike najpre pridružuje heteroseksualnom partnerskom odnosu u kojem je žena izložena nasilju od strane partnera. Sasvim ispravno, jer posmatrajući kako ženu tretira patrijarhalno društvo i uzev višestruko većinsku heteroseksualnu populaciju kao činjenicu, većina slučajeva prijavljena različitim službama opisuje upravo pomenuti kontekst. Od osoba koje vrše nasilje, iznad 90 % su osobe muškog pola i najčešće nasilje primenjuju prema svojoj venčanoj supruzi. Svakako, nisu svi muškarci nasilni niti su sve žene žrtve nasilja. Praksa ukazuje na ove parametre na osnovu uzorka svakodnevno prijavljenih slučajeva različitim nevladinim i vladinim službama i tiče se osoba koje se zateknu u situaciji nasilja u kojoj su uloge jasno diferencirane gde jedna osoba vrši nasilje, a druga trpi nasilje - uzorak ne pokriva opštu populaciju.

Da bi rasvetlile ovaj problem, ženske nevladine organizacije su u našoj zemlji bile i ostale predvod-

nice prevencije, edukacije i intervencije kod slučajeva nasilja u partnerskim odnosima (i šire, nasilja u porodici i seksualnog zlostavljanja žena i dece). Uobičajeno za ženske pokrete u svetu je da se žene kao počiniteljke, iako višestruko manje zastupljene od počinitelaca, nedovoljno analiziraju ili se njihova zastupljenost i zakonitosti koje pripadaju njihovom ponašanju rasvetljavaju tek u nekoj od kasnijih razvojnih faza pokreta. Prirodno je, zato što glavni zadatak suzbijanja nasilja zasnovanog na rodnoj pripadnosti jeste dekonstrukcija muške moći, odnosno patrijarhalnih društava. Predrasuda na strani većine opšte populacije je da su sve feministkinje lezbejke i/ili da su lezbejke sve žene koje se okupljaju radi izvesne javne akcije koja je usmerena ka društvenoj promeni. U stvarnosti, prema znanom obrascu prema kojem se vrši marginalizacija ma koje ranjive / manjinske grupe, i unutar ženskog pokreta u svetu, "različite žene" kao što su žene druge nacionalnosti, veroispovesti, fizičke i intelektualne sposobnosti, rase, seksualne orijentacije, godina starosti i sl. ulažu dodatan napor da bi princip "jednakih mogućnosti za sve" dobio svoju potvrdu u praksi. Dakle, čak i unutar ženskog pokreta. Time i lezbejska seksualna orijentacija i lezbejski partnerski odnosi čekaju dugo na pravilnu vidljivost. Nije drugačije kod nas. Ovim se

produžava vreme trajanja još jednog od tabua - da nasilje u lezbejskim partnerskim odnosima ne postoji.

Pretpostavka da žena ne vrši nasilje prema svojoj voljenoj partnerki, u temelju polazi od toga da žene generalno nikada ne vrše nasilje, kao i to da ne vrše prema drugim ženama. Ovaj članak je pokušaj da se demistifikuje stvarnost u ljubavnom odnosu između dve žene koji kako ranjiv i za neke druge probleme, može biti ranjiv time što se stvorio prostor za odvijanje nasilja. Specifičnosti koje nosi svakodnevnica devojaka i žena lezbejske orijentacije su od neprocenjivog razumevanja za nastanak i odvijanje nasilja.

ISTO I RAZLIČITO

Naslov članka stavlja žene kao najbrojniju marginalizovanu grupu pod istu kapu. I jedne i druge, i heteroseksualne i lezbejke, će se od nasilja najpre braniti poricanjem i minimiziranjem: "Ne, to se ne dešava meni", "Bilo je samo jednom", "Ja sam kriva", "Nije strašno". Pratiće ih osećanja stida, straha, krivice, niskog samopouzdanja, niskog samopoštovanja: "Sramota me da nekome ispričam", "Zašto ja?", "Niko mi neće verovati", "Ne sme da sazna da sam rekla", itd.

Samo neki od mitova koji prate žene koje su izložene nasilju, bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju tiču se:

■ "Uzroka nasilja", npr. da je nasilje prouzrokovano konzumiranjem droge i alkohola, stresom, preživljenim nasiljem u detinjstvu, nemogućnošću kontrole besa i problemima u komunikaciji. Jednak je "uzrok" odnosno pravilnije nazvano CILJ, bez obzira na seksualnu orijentaciju, i sastoji se u kontrolisanju druge osobe i demonstriranjem sopstvene moći na njenu štetu.

■ "Uzajamnosti", za parove gde postoji nasilje kaže se često "da se tuku" umesto sagledavanja da je jedna osoba izložena nasilju dok druga vrši nasilje. česte su interpretacije ovog mita da je nasilje način komunikacije između posmatrane dve osobe ili još pojačano u lezbejskim odnosima na način "lezbejski odnosi su uvek odnosi jednakosti", želeći da se istakne da lezbejski odnosi ne nose neravnopravnost polova kao u heteroseksualnim vezama.

■ "Nasilje vrši fizički jača osoba", te se time ponašanje nasilnih muškaraca u heteroseksualnim vezama objašnjava (čitaj: opravdava), čak se fizička snaga navodi na listi "uzroka" U lezbejskim odnosima, ovaj mit stigmatizuje ciljnu grupu onih lezbejki koje svoje veze autentično praktikuju kroz "butch and femme" obrazac i podstiče se verovanje da se nasilje dešava samo u tim vezama.

Kao efekti nasilnog ponašanja, zajednički za žene koje su izložene nasilju, važe: samookrivljanje, ljutnja i bes, poremećaji u ishrani i spavanju, osećanja beznadežnosti, bespomoćnosti, depresije, anksioznosti, napetosti, izbegavanje socijalnih situacija, istreniranost u zadovoljavanju potreba osobe koja vrši nasilje (često ponavljanje u narednim odnosima), fizičke povrede i stalni bolovi u telu, glavi

ODVIJANJE NASILNOG OBRASCA U LEZBEJSKIM PARTNERSKIM ODNOSIMA

Još 1986. Barbara Hart¹ je u knjizi *Naming the Violence: Speaking Out About Lesbian Battering* pružila definiciju nasilja u lezbejskim vezama. Ono predstavlja obrazac ponašanja koji uključuje nasilje i prinudu i njime lezbejka ima nameru da kontroliše

---

1) Autorka članka je 1998. godine u Beogradu izvela tročasovnu radionicu sa temom "Nasilje u lezbejskim partnerskim odnosima" kojoj su prisustvovala brojne aktivistkinje ženskih nevladinih organizacija. Ne može se tvrditi da je u međuvremenu značajnije podignuta svest o ovom problemu, dok u praksi žene i devojke lezbejske orijentacije, nedovoljno prepoznavajući ih, saopštavaju situacije koje pripadaju kontekstu nasilja. Njihova lična iskustva su neprocenjiva i zahtevaju otvaranje ovog pitanja.

misli, uverenja ili ponašanje svoje intimne partnerke ili da je kazni što joj (počiniteljki) pruža otpor. Jedan incident fizičkog nasilja, prema ovoj definiciji, ne oslikava obrazac premlaćivanja u lezbejskim partnerskim odnosima. Fizičko nasilje nije premlaćivanje ukoliko ne rezultuje ojačanom kontrolom nasilnice nad žrtvom. Dalje je navedena lista strategija / taktika koja čini srž nasilnog obrasca.

■ Emocionalno / psihološko zlostavljanje: ponižavanje, degradacija, laganje, izolacija, manipulacija, ne deli važne informacije.

■ Ekonomsko zlostavljanje: kontrola prihoda, mešanje u sferi zaposlenja i obrazovanja, korišćenje zajedničkog računa bez dopuštenja partnerke, kupovina vrednosti samo na svoje ime, ne radi a traži od partnerke da je izdržava.

■ Pretnje: fizičkim i seksualnim nasiljem i uništavanjem imovine, pretnje nasiljem u odnosu na treće osobe, uhodjenje, uznemiravanje.

■ Kontrola kroz podsticanje homofobije: preti da će reći porodici, prijateljima, poslodavcu, policiji, crkvi..., “zaslužuje sve što joj se dešava zato što je lezbejka”, uverava je da joj niko neće verovati zato što lezbejke nisu nasilne, nema rešenja za nju u homofobičnom svetu.

■ Seksualno nasilje: silovanje, seks na zahtev, uskraćivanje seksa, prinuda na seks sa drugom osobom, poricanje reproduktivnih sloboda, upotreba degradirajućeg seksualnog jezika.

■ Uništavanje imovine: cepanje odeće, lomljenje predmeta u kući, isključivanje telefona, provaljivanje u stan i nasilno ostajanje, zlostavljanje kućnih ljubimaca, bušenje auto-guma, podmetanje požara i krađe.

■ Fizičko nasilje: napadi uz upotrebu pištolja, noževa, žice, cipela sa visokom potpeticom, polomljenih flaša, jastuka, cigareta, korišćenje otrova; grebanje šutiranje, udaranje, šamaranje, guranje niz stepenice, zaključavanje ili druga vrsta kažnjavanja, golicanje dok se ne izgubi dah ili usledi napad panike; lišavanje partnerke sna, toplote ili hrane.

SPECIFIČNOSTI KOJE POSPEŠUJU ODVIJANJE NASILNOG OBRASCA

Neki od mitova o nasilju u lezbejskim odnosima pospešuju odvijanje nasilnog obrasca i time otežavaju svakodnevnicu lezbejki koje su izložene nasilju. Jedan od mitova podstiče verovanje da lezbejski odnosi nikada nisu nasilni. Polazište je da

su ženski odnosi uvek nežni, delikatni, i sl. To ujedno povlači i da se nasilju u lezbejskim odnosima, ukoliko prepoznato, umanjuje ozbiljnost. Iz iskustva lezbejki koje su izložene nasilju, reč je o "pravom" zlostavljanju.

Još jedan mit, naročito promovisan u okviru samih ženskih, feminističkih ili lezbejskih zajednica se odnosi na pretpostavku da se u nasilnim lezbejskim odnosima nalaze apolitične lezbejke. Navedenom pretpostavkom, na nasilje su "imune" sve one koje se uključuju u ženski pokret na politički način i postaju aktivistkinje, dok se stigma pomera na druge koje svoju orijentaciju i identitet žive van ovog konteksta, u kontaktu ili ne sa aktivistkinjama i ženskim pokretom. Važno je razumeti da su upravo one izolovanije i sa umanjenom šansom da dobiju adekvatnu pomoć. Ovim pomeranjem težišta, nanovo se odlaže suočavanje sa stvarnošću da se nasilje može dogoditi u bilo čijem lezbejskom partnerskom odnosu, a da će upravo ovaj mit, kako "štititi" aktivistkinje, tako im i nametnuti očekivanja na koja će one najčešće odgovoriti zakasnelim saopštavanjem da nasilje postoji ili će ovu "tajnu" dugo čuvati i možda je uopšte nikome neće poveriti. Imperativ je "čuvati imidž", naročito ukoliko žena ili par čine neku vrstu rolemodela (npr. istaknute aktivistkinje, dugotrajna

veza, i sl.). Nije retko da aktivistkinje i ne prepoznaju nasilje pravovremeno. Prijavljivanje nasilja, bilo na strani žrtve ili počiniteljke, sprečava umnogome osećanje stida. Stid da ste premlaćeni od strane žene ili da ste žena koja tuče drugu ženu, nadvladava potrebu za pronalaženjem dostupnih izvora pomoći.

Lezbejska zajednica se odlikuje malom veličinom i nedovoljnom otvorenošću, čime se sužava mogućnost bezbednog obelodanjivanja nasilja. Kao i kod svake druge zajednice, postoje pokušaji kreiranja moralnih kodova /etike i u okviru ove. Značajan nedostatak čini to da svako "organizovano" kreiranje kodeksa koji se tiče svakodnevnice lezbejki najpre stiže od feminističke zajednice koja i sama po sebi nema dovoljno regulisanu etiku. U nekim slučajevima, upravo preuzimanje "butch and femme" modela na neautentičan, već politički poželjan način, otvara legitiman prostor za odvijanje nasilja gde se butch partnerka može "pokrivati" različitim "mačo" ponašanjima, spolja u "šarenoj kutijici brige i ljubavi", a u srži izuzetno kontrolišućim. Najteže prepoznatljive nasilne radnje za žene koje su izložene nasilju su u sferi emocionalnog zlostavljanja. Ipak, kada partnerka/e prepozna/ju nasilje, neophodno je da pomoć potraže i žena koja je izložena nasilju i njena partnerka koja

nasilje vrši. Obraćanje za pomoć može i ne mora biti zajedničko i u istom vremenskom trenutku. Za počiniteljku, primljena psihološka asistencija nosi umnogome bolju prognozu nego kod počinitelaca.

Šta je važno znati o lezbejskim partnerskim odnosima u kontekstu nasilja?

Iako se za lezbejske odnose unapred misli da su oslobođeni od dinamike moći koja se crpi iz seksizma i mizoginije (kao kod heteroseksualnih parova), stvarnost je drugačija. Pored slučajeva kada dinamika moći koja uzrokuje nasilje u lezbejskim odnosima može imati sličnosti sa onom u heteroseksualnim, važno je pogledati razlike. Lezbejkama nedostaje moć koja je zagarantovana muškarcima i uz to ojačana korišćenjem muške privilegije. Opresija kojoj su izložene može (naspram kategorije moći) igrati važniju ulogu u razumevanju odvijanja nasilja. Veoma je važno imati budnost za efekte internalizovane mizoginije i internalizovane homofobije na partnerski odnos. Lezbejka može osećati mržnju prema samoj sebi kao ženi i lezbejki, kao i drugim ženama i lezbejkama, te sebe (i druge) okrivljavati za seksualnu orijentaciju uz intenzivna osećanja samoprezira i samognušanja ("Možda su lezbejke stvarno bolesne i zaslužujem da me ponižava..." ili "Mama me konačno opet prihvatila, nikad joj ne bih rekla ništa loše o njoj"). Ukoliko ovog procesa

nije svesna, posledice mogu biti razarajuće po odnos. Umesto prepoznavanja i imenovanja nasilja, duge depresije se takođe mogu javiti kao "tihi" simptom.

Prema nekim stranim studijama koje istražuju prijavljivanje nasilja, lezbejke koje saopštavaju veću potrebu za kontrolom će takodje saopštiti češću upotrebu nasilnih taktika u konfliktima sa svojom partnerkom. Da bi se razumelo zašto se osoba odlučuje na nasilje (izabrani način ponašanja), važno je uočiti šta ona dobija takvim ponašanjem. Ponovljeno korišćenje nasilja iz njene perspektive znači da veruje da će tako postići (ma koji) željeni cilj. Lezbejkama je onemogućena kontrola nad različitim aspektima života, bilo da su otvorene što se tiče svoje orijentacije ili ne. Ukoliko je devojka ili žena otvorena da je lezbejka, može izgubiti (primarnu) porodicu, prijatelj(ic)e, decu, zaposlenje, (iznajmljeni) stan, i sl. To važi i za razne druge privilegije koje većinska populacija ima "zdravo za gotovo". Onog trenutka kad je "out", žena više nema kontrolu nad reakcijama drugih i nastaje pretnja da će biti diskriminisana. Ukoliko nije otvorena što se tiče orijentacije, to povlači stalni napor da se istina sakrije i stalni stres. Kad se sagleda preostali stepen kontrole nad svojim životom, nije neobično da će u tom "ostatku" iskazivati potrebu da pokaže izvesni autoritet.

Zatim, lezbejke koje saopštavaju viši nivo fuzije će saopštavati takođe češće korišćenje nasilnih taktika u konfliktima sa svojim partnerkama. Koncept "stapanja" ili "fuzije" se koristi da objasni genezu intimnosti i konflikta u lezbejskim partnerskim odnosima. Kolokvijalno, lezbejke ovu pojavu prepoznaju kao izrazitu bliskost za koju smatraju da "na specijalan način postoji samo između dve žene", a koja često uključuje i odnos zavisnosti. Jedno od objašnjenja fuzije jeste da je to odgovor na neprijateljsko okruženje, praktično strategija da lezbejke zadrže svoje granice kao par, a usred stalnih pretnji integritetu samog odnosa. Unutar navedene dobre svrhe fuzije, ona može podstaći doživljaj istosti koji na duži rok partnerskom odnosu nosi frustraciju. Ako se kao priznanje vrednosti odnosa vidi stapanje jedne u drugu ("mi" umesto "ja"), svaki čin koji se doživi kao diferenciranje ili distanciranje može biti doživljen kao pretnja. Druge prateće reakcije su osećanja očaja, panike, "isprovociranosti" i (ubitačnog) besa. Naravno da intenzitet emocija nije uzrok nasilju, puno nas ne pribegava nasilju kad oseti intenzivne emocije. Intenzitet kreira hitnost za koju je nasilje samo jedan od ponuđenih odgovora.

Sledeće, studije ukazuju da će lezbejke koje saopštavaju češću upotrebu nasilnih taktika prema

svojim partnerkama, saopštavati i viši nivo zavisnosti kao crtu ličnosti. Autorka članka često u radu prolazi sa devojkama i ženama lezbejske orijentacije kroz proces učenja koji se tiče građenja partnerskih odnosa. Ponajviše, radi se o pitanjima autonomije partnerki unutar veze i potrebi da se postigne ravnoteža između odvojenosti i povezanosti. U kontekstu nasilja, što je veća želja partnerke-žrtve da bude nezavisna i veća zavisnost partnerke-počiniteljke, veća je verovatnoća da će se počiniteljka služiti većim brojem nasilnih taktika i sa većom učestalošću. Nije retko da se kao priznanje vrednosti odnosa, zapravo merilo njegovog kvaliteta, vidi recipročna zavisnost. Prijavljeni incidenti fizičkog nasilja se tiču upravo "bitki" sa temom zavisnost vs. autonomija.

I na kraju, lezbejke koje saopštavaju češću upotrebu nasilnih taktika u konfliktima sa svojom partnerkom će saopštavati niži nivo samopoštovanja kao crtu ličnosti. često, nisko samopoštovanje se navodi zajedno sa lošom predstavom o sebi, a u korelaciji sa jazom između željenog i postignutog statusa u životu ("nedoslednost statusa"). što je veći ovaj jaz, veći je rizik da će se posegnuti za nasilnim taktikama i time nasilje služi kao sredstvo prevazi- laženja osećanja neadekvatnosti i gubitka kontrole nad svojim životom.

Naspram pogleda na počiniteljke, strane statistike rasvetljavaju detaljnije predistoriju devojaka i žena koje su izložene nasilju, ukazujući na eventualna ranija iskustva verbalne, fizičke i seksualne viktimizacije, a u kontekstu nasilja protiv seksualno različitih. Pored toga, brojke ukazuju da sadašnja situacija nasilja u kojoj se zateknu može predstavljati i reviktimizaciju u pogledu na primarnu porodicu.

AKTUELNI TRENDOVI I KOLIKO SU IZVORI POMOĆI LESBIAN-FRIENDLY?

Neki od istorijskih događaja u kontekstu problema nasilja u Srbiji beleže se upravo u 2004. godini: država staje iza otvaranja i podrške skloništima za žene-žrtve nasilja, prve tri osobe koje je Predsednik Republike pomilovao su žene koje su ubile svoje muževe upravo nakon dugogodišnje izloženosti nasilju u braku. Radi se o dragocenim presedanima koji obećavaju ozbiljan tretman nasilja u porodici od strane države i važne poruke za sve heteroseksualne žene koje su žrtve nasilja.

Nasilje u porodici je tabu, lezbejski odnosi su tabu, nasilje u lezbejskim odnosima... Da li lezbejski partnerski odnos razumemo kao porodicu i kada lezbejski ljubavni odnos postaje porodica? U

nedostatku zvanično priznatih istopolnih brakova od strane države, koja vrsta prepoznavanja i priznanja npr. dugotrajnoj lezbejskoj vezi je potrebno da se desi da bi ovaj partnerski odnos dobio status "porodice"?

I umesto da je "porodica tamo gde je ljubav", korpus patrijarhalnih načela između ostalog nalaže da je "porodica jednako deca", preciznije - njihovo rađanje. Time za ovo "društveno priznanje" bivaju uskraćene i heteroseksualne žene, odnosno heteroseksualni parovi, koji iz ma kog razloga nemaju decu i već su iskusili da većina ne prašta nikome. Za lezbejke i lezbejske parove je otvorena saradnja sa državom u kontekstu rađanja nezamisliva i praksa razvijenih zemalja je još daleko.

Međutim, jedan od aktuelnih trendova izaziva mešavinu osećanja. Naime, pitanje je da li je "potrebno poslati poslednje upozorenje" državi u vezi novog Porodičnog zakona RS. Zakon (u svom usaglašavanju sa evropskim zakonodavstvom ili u realizaciji trenda alternativnog zbrinjavanja dece bez roditeljskog staranja, tzv. deinstitucionalizacije?) pruža novu mogućnost usvajanja dece od strane pojedinki / pojedinaca do 45 godina. Ovu mogućnost neće više imati samo heteroseksualni bračni parovi i otvara se jednaka mogućnost za pojedinke /pojedince, time i za lezbejke (i njihove

partnerke), da zvanično preuzimaju roditeljsku ulogu. Kao i obično, do donošenja seta zakona koji regulišu istopolne zajednice, poruka države je dvostruka: možete usvojiti dete ukoliko ispunjavate sve one javno izlistane uslove, ali ipak nemojte tokom procedure usvajanja biti out! Ostanite skrivene/i, jer tako država/većina najuspešnije kontroliše seksualno različite!

Kod nasilja u heteroseksualnim partnerskim odnosima, usluge državnih ustanova i dalje beleže značajne nedostatke u razumevanju i pravilnoj asistenciji, zauzimaju stranu nasilnika, bivaju deo njegovog nasilnog obrasca, krive ženu, upućuju na mirenje i sl. Nameće se briga kako će onda pružiti adekvatnu uslugu lezbejki koja je izložena nasilju u svom partnerskom odnosu, počev od dileme da li će se ona obratiti, jer obelodanjivanje nasilja vodi sa sobom i osnovni coming out? Isto važi i za pomoć lezbejskom paru koji se obratio zbog nasilja u odnosu. I, zagledajući se u čl. 118a KZ RS koji nosi naziv "nasilje u porodici", usvojenom marta 2002., postavlja se pitanje ima li u ovom istinski revolucionarnom članu KZ mesta za lezbejski partnerski odnos ?

Slično je i pri prijavljivanju a) različitih zdravstvenih problema gde se devojke i žene lezbejske orijentacije gotovo uvek predstavljaju prema

očekivanjima "kao da..." (su heteroseksualne) b) gay bashing situacija (premlaćivanja lezbejki i homoseksualaca) koje se ne prijavljuju, čak ni od strane lezbejskih /gej organizacija koje poseduju ova saznanja, c) itd.. Svakako da neprijavljanje prisutnih problema od strane organizacija koje se osnivaju za rad na pitanjima seksualno različitih pogoduje državnim ustanovama, time što se ne formira kritična masa prijavljenih problema da bi se vršile stvarne promene.

Ako će na svako od prethodnih pitanja neko reći da je kod nas prerano govoriti o osetljivosti zakonodavstva i prakse institucija za potrebe seksualno različitih, važno je zastati i preispitati sopstvene predrasude, stereotipe, otpore, sopstvene akcije isključenja Drugih, često sopstvenu mržnju prema različitim. Dopuštanje da lična iskustva nasilja i diskriminacije koja se dešavaju Drugima još uvek nisu "dovoljno dobar" pokretač za sopstvenu drugačiju akciju od dosadašnje, povlači potpunu odgovornost za odvijanje ovih zločina iz mržnje.

ZAKLJUČAK

Analizom nasilja u lezbejskim vezama, jasno je da se odmiče dalje od analize koja važi za he-

teroseksualni kontekst, drugim rečima da je odnos između moći i nasilja kompleksniji i kontradiktorniji nego što se mislilo. Problem nasilja u lezbejskim partnerskim odnosima prati neprepoznavanje, poricanje i pogrešno razumevanje, kako unutar samog odnosa, tako i od strane lezbejske zajednice, države i društva u celini. Teško je članicama lezbejske i feminističke zajednice i ženske scene uopšte (bile one lezbejke ili ne) da prihvate da među nama ima žena koje tuku i zlostavljaju žene.

Nije dovoljno razumeti dinamiku nasilja u heteroseksualnim vezama. što se tiče tretmana ovog problema, primeniti okvir koji važi za heteroseksualne počionioce i njihove žrtve, bilo bi neadekvatno i pre uvećalo složenost, nego doprinelo procesu oporavka kod žene koja je izložena nasilju, a preuzimanju odgovornosti kod one koja vrši nasilje. Stres koji prati manjinske grupe i, u ovom slučaju, i internalizovane mizoginija i homofobija u okviru lezbejskog para - imaju posebno mesto u razumevanju problema. Usled nedostatka osnovne mreže podrške u privatnom okruženju seksualno različitih, veoma je teško izvršiti stvarnu promenu.

Postavlja se pitanje spremnosti države da se uhvati u koštac sa problemom nasilja u partnerskim odnosima / nasiljem u porodici i pitanje usklađenosti

institucija sa specifičnostima egzistencije seksualno različitih osoba. Obzirom da značajno manjka lesbian-friendly pristup u državnim ustanovama, NVO sektor će ostati glavni izvor pomoći. Naprotiv, poražavajuća je zastupljenost homofobije među pomagačicama i pomagačima. Intervencija u slučajevima nasilja u lezbejskim partnerskim odnosima će ostati samo jedan od servisa koje nevladine organizacije, kao bezbedna mesta za marginalizovane društvene grupe, pružaju namesto države. Pred svim servisima je, bez obzira kom sektoru pripadaju, dug proces učenja u budućnosti.

decembar 2004.

KOLIKO NEDOSTATAK POZITIVNIH ROLE MODELA UTIČE NA COMING OUT LEZBEJKI?

Članak u junu 2005. obrađuje sadašnju situaciju u lezbejskoj zajednici i van nje u pogledu činjenice da se još uvek teško mogu navesti imena lezbejki koje bi činile pozitivne role modele, odnosno uzore, a što bi bilo od ključne važnosti za sve one koje su još uvek u strahu i izolaciji uzrokovanim homofobičnim okruženjem. Neko može reći da sam pojam pozitivnog role modela u kontekstu ostvarivanja lezbejske egzistencije podleže diskusiji, dok je u članku naglašeno da je izaći sa imenom i prezimenom u javnost već samo po sebi akt pozitivnog role modela. Istovremeno je objašnjen složeni kontekst prepreka, kao i nekih mogućih ishoda kada role modeli nedostaju.

TRENING RODNIH ULOGA

Prepreke do coming out-a u patrijarhalnim društvima su brojne. Zbog razlika u socijalizaciji za žene i muškarce u društvu, coming out proces za svaki pol pojedinačno će biti donekle drugačiji.

Lezbejke se najpre socijalizuju u okviru ženskih uloga i njihov odgovor na coming out će biti oblikovan ovim treningom uloga. "ženska uloga" ne znači automatski da lezbejke razumeju i podržavaju svoj ženski identitet. Obrnuto, najčešće kao i većinska populacija žena, svoj ženski identitet nose sa nedovoljno ponosa. Onako kako prema konceptu ljudskih prava ženske nevladine organizacije ženski identitet žive, često biva označavano kao "bank feminizma".

Trening rodnih uloga nameće da je prema većinskom (heteroseksualnom) okruženju prihvatljivije biti "čak i" biseksualna nego lezbejka. Da li je biseksualna orijentacija istinska ili bezbedniji plašt pred homofobičnim okruženjem u kojem je verovatnija prihvaćenost "sve dok ona ima veze i sa muškarcima" (implicira "to sa devojkama je prolazna faza, tj. nije ozbiljno")? Stoga može biti zbunjujuće i za samu osobu i za njeno okruženje da li je ona zapravo biseksualne orijentacije ili koristi odbrambeni mehanizam poricanja imenovanjem sebe kao biseksualne a hvatajući se u koštac sa otporom da prihvati svoju homoseksualnost. U ovoj znatnoj konfuziji, nisu retki njeni komentari "jednog dana kad se budem udala i imala decu...", a ispred sebe vidite osobu koja isključivo bira devojke za part-

nerke. Kao da je neophodno zatvoriti krug na tradicionalan način, obećati sebi da će "na kraju sve biti u redu" uveravanjem sebe da "kad porastem, biću strejt"... Pitanje je lične odgovornosti spoznavanja sopstvenog procesa.

U nekim slučajevima, ukoliko je devojka biseksualna, može joj biti lakše da otkrije svoj identitet najpre kao lezbejke, obzirom da postoji više organizacija i resursa u zajednici koji pomažu afirmaciju ovog identeta. Međutim, ako u okviru postojeće lezbejske zajednice nastoji da svoj identitet otkrije javno kao biseksualan, rizikuje da bude izolovana od zajednice koja često može reagovati kao "bifobična" (kao što je puno heteroseksualnih osoba homofobično).

Trening rodni uloga se prepoznaje i kroz promociju "butch-femme modela", često upravo od aktivistkinja iz zajednice. Uprkos tome da je 2005. godina i da su butch-femme uloge bile i u svetu istorijski neophodne za lezbejke u postizanju vidljivosti i individuaciji, kontinuirano podstrekanje upravo ovih uloga ponajviše govori o tome koliko su se aktivistkinje čiji se glas čuje u zajednici izmakle iz patrijarhalnog konteksta (u okviru jednog pisma koje je stiglo u okviru web savetovališta

Labrisa, stajalo je i: "Ja se sad pitam, da li su te butch lezbejke više na ceni?"). Kad savladate trening o rodnim ulogama na tradicionalan način, coming out, naravno, često biva odložen.

ODGOVORNOST ZA PREZENTOVANJE POZITIVNIH ROLE MODELA

Načelo "lično je političko" je veoma bitno u građanskim društvima i ono ima svoje teškoće u implementaciji kod nas u kontekstu lezbejskih prava. Jednostavno pojašnjeno, ovo načelo odgovara na pitanje da lezbejski seksualni identitet nije o tome s kim spavaš i nečija privatna stvar ("koju treba da drži za sebe i sve je ok dok me ne dira"), već ljudsko pravo kao i sva druga ljudska prava na celinu života sa poštovanjem i samopoštovanjem u državi jednakih građanki i građana (i da u stvari Tebe zbog toga što si lezbejka "niko ne sme da dira".)

Prevažodno obrazloženje onih koje zagovaraju lezbejska ljudska prava zbog čega nema značajnog broja pozitivnih role modela je uzastopno pozivanje na hostilno okruženje "koje jednostavno ne prihvata" i predstavlja pretnju. Vremenom, to je postalo već opšte mesto i pitanje je koliko će još moći "da drži vodu" i parališe proces. Glas žena

zaposlenih u aktivističkoj zajednici bi se bez sumnje bavio analizom pojma "pozitivan role model" over and over again, i u tome (d)evaluirao druge pripadnice lezbejske ili aktivističke zajednice ili lezbejke van zajednice i doživljavao ih ili ne kao pozitivne role modele.

Ponekad se čini da prisustvujemo utakmici gde loptica očekivanja i odgovornosti za coming out ide od zvaničnih (naziva) lezbejskih i gej organizacija do onih pojedinki koje se možda ne uključuju u aktivizam, a žive lezbejsku egzistenciju i u njoj se dovijaju 24 časa dnevno na sve dostupne načine. Pojedinke se nalaze unutar i van lezbejske zajednice, loptica ide od njih do organizacija i nazad. Načelo je u praksi i jednima i drugima teško živeti. Kod saopštavanja roditeljima i bliskim članovima porodice načelo trpi proveru i lomi se. "I jedne i druge" najčešće nisu saopštile roditeljima da su lezbejke (bez obzira na uzrast devojke / žene).

Zajednički imenilac naizgled zbližava, ali suštinski stvara konfuziju onima koje se nisu odredile za aktivizam. Kada se odredite da ste javna, politička organizacija koja zagovara ma koje ljudsko pravo, očekivanja onih kojima se obraćate su da ste korak ispred. Pojam javnog rada u sebi već sadrži "DA STE

OUT". Inače, od zvaničnih lezbejskih i gej organizacija ostaju nazivi, ne osobe.

Tokom dugogodišnjeg rada, autorka članka beleži da se one koje su van aktivizma i tragaju za uporištima, izjašnjavaju da su im potrebne osobe sa kojima bi se identifikovale. Pozitivni role modeli su neophodni u svakom procesu formiranja identiteta, pa i seksualnog. Na prstima jedne ruke žene lezbejske orijentacije u javnosti imaju svoje ime i prezime i to je značajan nedostatak. Najčešće su to skraćenice, inicijali, ime (bez prezimena), pseudonimi, i sl.

Uz svu opravdanost realnih strahova koji važe za svaku gej osobu u zemlji u kojoj živimo, pored osoba koje rade u lezbejskim i gej organizacijama koje su preuzimajući javne funkcije odgovorne da saopštavaju javno svoj identitet, odgovorne su naravno i sve druge ličnosti iz javnog života čiji bi npr. uspeh u različitim profesijama pružilo motivaciju Drugima. A Druge su sve one zbog kojih lezbejske i gej organizacije postoje. Druge žive i u gradu i na selu, imaju ili najčešće nemaju pristup informacijama o lezbejskom ljudskom pravu putem kompjutera ili biblioteka u mestu življenja, ili Druge pripadaju istovremeno možda još nekoj ranjivoj

društvenoj grupi (žene sa invaliditetom, romske nacionalnosti, itd.) i višestruko im je teško bez IMENA I PREZIMENA I LICA na koje mogu da se ugledaju. Zato su ženama potrebni pozitivni role modeli, ne zarad kritike različitih organizacija po sebi, već ZBOG SAMOPOŠTOVANJA.

NEKI ISHODI KADA ROLE MODELI NEDOSTAJU (A OKRUŽENJE HOSTILNO)

Jedan od odgovora na sopstvenu lezbejsku orijentaciju može biti depresija. Realni ishodi mogu biti gubitak ili predviđanje gubitka podrške od porodice i prijatelja. Kada je teško pronaći mehanizme izlaženja na kraj koji daju rezultate - može nastupiti depresija. Umesto da se ljutnja i bes zbog neprihvatanja lezbejske orijentacije projektuju na druge, ljutnja i osećanje krivice se usmerava na sebe. Samopoštovanje se podstiče našom interakcijom sa osobama koje su nam važne. Ako one "povuku" svoju ljubav i podršku i ne postoje alternativni izvori podrške, za homoseksualnu osobu je to ekstremno zastrašujuće. Depresije mogu biti ozbiljne, često neprepoznate i neimenovane, naročito ne dovedene direktno u vezu sa izlaženjem na kraj sa seksualnom orijentacijom. Suicidalne misli su uobičajene kao i suicidalno i

drugo samodestruktivno ponašanje. Potreba je u tome da se okonča bol uzrokovan time što si lezbejka, dok se dobre stvari koje čine ovaj identitet delimično ili potpuno gube iz vida. često je uspešno razrešavanje depresije suštinsko u integraciji identiteta (pogledati o formiranju identeta u članku za web savetovalište Labrisa, jun 2004.)

Devojke i žene lezbejske orijentacije svakako nisu homogena grupa. Ne pate sve od depresije i ne izlazi svaka na kraj sa gnevom kroz samodestruktivnost. često su koreni samodestruktivnih obrazaca u predistoriji vezanoj za porodicu, različitim preživljenim iskustvima određenim društvenim kontekstom u kojem se osoba zatiče, zanimanju kojim se osoba bavi, itd. Izvesne strane studije navode da se upotreba droge i alkohola javlja sa značajnom stopom (kako kod opšte tako i) kod lezbejske i gej populacije. Kad se govori o psihoaktivnim supstancama, misli se na većinu koja se ubraja u supstance koje menjaju raspoloženje (prepisane i neprepisane) uključujući i sve tipove alkohola. Prepoznaju se kroz kategorije depresanata, narkotičkih analgetika, stimulanata i halucinogena.

“Bar-orijentisani” gej socijalni setinzi podstiču visok stepen korišćenja alkohola i droge.

(Internalizovanu) homofobiju "hrani" i to što se žurke odvijaju praktično "u tajnosti", ne najavljuju otvoreno kao sve druge žurke, zakazuju samo određenim danima u nedelji (čitaj: noćima), u prostorima za koje nije sigurno da bi ih u državama gde su gej prava negovana sama gej populacija odabrala za svoje. Sistem kontrole od strane hostilnog okruženja je jasan: dokle god gej osobe nisu vidljive, mogu se tolerisati povremene aktivnosti. Devojci ili ženi lezbejske orijentacije, ovakav tretman podstiče lošu sliku o sebi ("ovo što radim je loše i pogrešno", "ja sam loša"). Sledi pružene mogućnosti kao jedine date, ali se udaljava od ponosnog "nošenja" svog lezbejskog identiteta.

Nije jednostavno razgovarati o svom privatnom životu za prijateljima, kolegama i porodicom. Brojna su iskustva da će se dogoditi napad ili odbacivanje. Paralelno, potrebno je značajno samopouzdanje, svestan izbor i napor da se napravi kontakt i pronađe svoje mesto u okviru podržavajuće grupe vršnjakinja srodne seksualne orijentacije ili u realizaciji partnerskog odnosa. To zahteva njeno preuzimanje rizika da ode na "gej mesto" ili na drugi način učini da bude identifikovana kao lezbejka.

Puno lezbejki će koristiti drogu i/ili alkohol kod prvog seksualnog kontakta sa osobom istog pola. Više društveno konstruisan, a ne stvarno psihološki, efekat da će se tako "ukloniti kočnice", ukoliko u dužem roku praktikovan, nosi rizik da devojka ostvaruje seksualni kontakt sa osobom istog pola (samo) onda kad je pod uticajem alkohola ili neke od popularnih droga (marihuana, ekstazi, i sl.). Takođe, moguće je staviti na stranu neophodnu brigu o sebi i imati seks koji nije siguran. U kratkom roku, alkohol i droga mogu podići osećanje samopouzdanja, efikasnosti, uspešnosti, osećanja lične moći - sve što je neophodno u homofobičnom i mizoginom društvu koje neprestano podriva njeno samopoštovanje. I opet, u dugom roku, redovna upotreba će uticati na "eroziju njenog JA". Biće joj teže da potraži pomoć.

ZA KRAJ

Veoma je teško biti iskrena i dosledna prema sebi i svom okruženju kad su teme lezbejska seksualna orijentacija i lezbejski seksualni identitet. Ovih dana je četiri godine od neuspelog Gay Pride-a u Beogradu. U međuvremenu, nije bilo ponovljenih pokušaja organizovanja istog praznika i autorka je mišljenja da je to delimično povezano sa temom

Koliko nedostatak pozitivnih role modela utiče na coming out lezbejki

ovog članka. Svakako da država snosi deo odgovornosti za stanje lezbejskih ljudskih prava, ali to nije sve. Isto je i ove godine, nije zakazan Međunarodni dan ponosa, a gej osobe zaslužuju da svoj identitet nose sa ponosom.

jun 2005.

LEZBEJSKI PARTNERSKI ODNOSI

ili: Koliko je važno potražiti psihološku asistenciju za građenje lezbejskog partnerskog odnosa (a ne samo u krizi)

UVOD

"Osećanje kao da ništa ne radim dobro", "Kao da sam ostavljena na cedilu, zapravo se plašim da joj više nisam privlačna". Ona je na Nju ljuta zato što "uvek sve određuje u odnosu", a Ona na Nju zato što "sve pušta da Ona sama radi". Kroz smeh: "Ok, ako ništa drugo, bar smo totalno lude jedna za drugom!". "Raskidale smo već više puta i nastavljale...". "Umorila sam se od stalnog skrivanja, na početku sam pristala, sad više ni sama ne znam šta mislim o tome". "Da li ljutnja pripada vašem odnosu u ulogama roditelja ili partnerki?" Tišina... Ujedinjeno pričaju o početku partnerskog odnosa.

Članak je tu da podstakne devojke i žene lezbejske orijentacije na učenje o partnerskim odnosima, namesto "snalaženja" u istima. Takođe, ovo je pokušaj da se za lezbejski par demistifikuje "odlazak na terapiju", obzirom da su brojne barijere do tog koraka. članak obrađuje "Isto i Specifično" - dinamiku partnerskih odnosa bez

obzira na seksualnu orijentaciju, a zatim i naročito za lezbejske partnerske odnose. Nema univerzalnih tvrdnji kao što je "za lezbejske parove važi više (ili manje)...", odnosno ne postoji jedan, "tačan" ili apsolutni opis lezbejske populacije kao homogene grupe u kontekstu partnerskih odnosa. Naprotiv, poslednje što devojke i žene lezbejske orijentacije žele ili osećaju korisnim jeste slika "tipičnog para" koja izostavlja fleksibilno objašnjenje njihovih želja i briga. Da bi partnerski odnos uspeo i posedovao kvalitet, neophodno je razumeti dinamiku partnerskih odnosa, kao i šta lično unosite iz sopstvene predistorije i kakav uticaj to čini na dinamiku. Zavisno od važnosti odnosa za akterke i njegove dužine trajanja (kako bi se "učinio fer pokušaj"), postići će se lični rad na predistoriji, izbegavanje ili smanjenje negativnih repeticija i rast odnosa u različitim sferama ili će se odnos zaljuljati i finalno raskinuti. Posebno razorno dejstvo na lezbejske partnerske odnose ima internalizovana homofobija.

PARTNERSKI ODNOSI SE UČE

Važno je učiti kako da gradite partnerski odnos. To nas najverovatnije niko nije učio ranije. Svaki par prolazi kroz faze kao što su Zamršenost /Isprepletanost, Individuacija i Kretanje ka

autonomiji i može dospeti u teškoće. U takvim situacijama, izostanak traženja psihološke asistencije na našim prostorima se često čuje kao "kulturološki" - "nema se navika" ili zato što nosi stigmatu, te je samim tim teško postići razumevanje i poverenje u psihološku asistenciju, odnosno terapijski proces. Psihološka asistencija nudi sagledavanje intrapsihičke i interrelacijske komponente / stvarnosti i koegzistenciju onoga što znate i osećate. Pruža šansu da zauzmete distancu u odnosu na situaciju u kojoj ste se našli, čime možete da osetite dinamiku, a istovremeno ne izgubite kontrolu. Zvanično započinjanje sa sesijama za lezbejski par je izlaženje u javnost (coming out) po sebi. Samo neke od briga se tiču pravila poverljivosti, poverenja u stručnjakinju (gde i kako je uopšte pronaći i da je lesbian-friendly?) i u celokupan proces ("Razgovor samo može da pogorša stvari" ili "Kad se iznesu razlike, može da eskalira u konflikt, a konflikt u nasilje", nepoverenje proizašlo iz porodičnog ili nekog drugog iskustva), zatim kako birati terapeutkinju ("Da li će razumeti?"), "Hoće li brinuti o obema, stalo mi je da bude fer za obe."

Različiti problemi mogu dovesti do osećanja usamljenosti: od toga da se partnerke ne čuju, ne slušaju, nedostaju im veštine pregovaranja o

različitim važnim životnim pitanjima, da li su uopšte na početku ustanovile "zlatna pravila" sopstvenog partnerskog odnosa?, jednoj od njih nedostaje intimnost koju su imale ranije ili se npr. suočavaju sa fenomenom "lesbian bed death" (nestajanje fizičke strasti). U partnerskom odnosu uvek se radi o doživljaju, ne o činjeničnoj stvarnosti, jer takva ne postoji. Insistiranje na "objektivnoj istini" od strane jedne od partnerki je na korak do nasilnog partnerskog odnosa. Jednostavno, Ti doživljavaš drugačije zato što imaš drugačiju predistoriju.

Svoju predistoriju nosiš celog života sa sobom. To su svi oni sadržaji u Tvom životu do ovog trenutka kada si u aktuelnom partnerskom odnosu. I lično ih unosiš kao "nasleđe" u svaki partnerski odnos. Predistorija sadrži i "snage" i "štetu" i one izlaze na svetlo dana.

STUDIJA JEDNOG SLUČAJA

*Ma koje eventualno prepoznavanje akterki nije moguće. Sažetak slučaja preuzet iz prakse holandske psihoterapeutkinje Marleen Diekmann, opisan u njenom članku "SCHEIDEN EN VERBINDEN MET "EEN TAAL ERBIJ", 2005.

"Početak partnerskog odnosa A. (28 godina) i B. (36 godina) je bio intenzivan. Već pet godina žive zajedno i ne ide im više tako dobro. A. oseća kao da je B. suviše okrenuta ka seksu. Zbog toga se više ne oseća bezbedno i voljeno i blokira se kad treba da vode ljubav. B. se žali da stalno mora da se prilagođava A., da mora da podnosi njena raspoloženja, rešava njene probleme i uzastopno se zauzima za nju. Doživljava kao da joj njihov odnos oduzima dah i donosi uznemirenost. U sesijama koje su sledile, pojavio se fragment obelodanjivanja da je A. kao mala devojčica bila zlostavljana od strane oca, dok je B. kao devojčica morala da brine o majci.

B.: "Odrasla sam sama sa majkom i ona je često ležala na kauču. Kasnije sam tek shvatila da je bila depresivna."

Osećanje uznemirenosti koje je B. saopštila i tendenciju da se prilagođava, zapravo je prepoznala i u odnosu sa majkom kada je kao dete morala da obavlja "prljave poslove". "To nije bilo lako za malu devojčicu", kaže terapeutkinja. Majčina depresija je previše štetila porodici. Ova devojčica je oduvek morala sve da radi da bi se osećala bezbedno. Nije naučila da uspostavi granice. Što je bolje brinula o svojoj majci, šansa se uvećavala da će majka moći da bude "prava majka" i zauzvrat brine o njoj (bude funkcionalna za nju).

B.: "Ne mislim ništa loše, ali nekad imam osećanje kao da sam sa velikim, nestašnim detetom umesto sa odraslom ženom. Moram "svuda da je vodim za ruku", ne sme nekad ni telefonski razgovor da obavi. A onda kažem nešto što joj ne odgovara i promeni se čitavo njeno raspoloženje i šta god učinim više ne pomaže. Nekada je se jednostavno plašim!"

A.: "Ponižavaš me kad ovako govoriš o meni. Sve mogu sama kad moram, oduvek sam mogla, tako da ako je to poenta, ubuduće ću sve sama da radim."

Terapeutkinja: "B., prepoznajete li u kojim situacijama doživljavate A. kao odraslu ženu?"
B.: "Da, najpre kad vodimo ljubav. Tad mogu potpuno da se prepustim i osećam se bezbedno s njom."

Terapeutkinja (pogledavši A.): "A to je baš najkonfuzniji deo Vašeg života, zar ne?"
A. se nasmeja i klimne potvrdno. Njenu želju da B. za nju brine i strah da svet generalno za nju neće pronaći saosećanje, B. doživljava kao ponavljanje da mora da radi "sve i svašta". A. ima želju da se prepusti i bude bezbedno dete koje dobija pomoć za svoje strahove što pred zahtevom partnerskog odnosa da učestvuje u seksualnosti doživljava kao redukovano.

U partnerskom odnosu A. i B. su izvesno vreme zadržale teškoće, ali postepeno su uspele nekako da ponavljanje svojih trauma razumeju bolje i postignu lični rast.”

Bol i radost u životu osobe idu zajedno sa vezama i lojalnostima koje stižu do nje s generacije na generaciju, na njih utiče ona lično i njeno okruženje. Nekada lojalnosti zasmetaju i učini se da bi nam bilo lakše bez njih, međjutim lojalnosti se ne mogu ukloniti ili iskidati, već je važno učiniti ih vidljivim, razumeti ih i potražiti novi oblik u okviru partnerskog odnosa. Koristiti psihološku asistenciju znači potražiti pomoć u oblikovanju novih izbora kroz svesnost o intrapsihičkoj stvarnosti. Prethodno doživljena iskustva su često bolna.

FAZE PARTNERSKOG ODNOSA

Potrebno je da prva sesija pruži mogućnost svakoj ponaosob da kaže o svom bolu i nezadovoljstvu u partnerskom odnosu i tada najčešće nisu toliko u međusobnom razgovoru, koliko se značaj ovog susreta ogleda u postizanju da jedna drugu slušaju. Imaš li prostora za Njenu percepciju, znaš li kako Ona to doživljava? Jedna prepirka između partnerki biva često predstavljena kroz dva doživljaja

("dve strane"). Važno je da obe predstave o(p)stanu kao simbol za činjenicu da nije opasno drugačije misliti i da se kako Ona misli verovatno neće promeniti. Paradoksalno je da kad uvidite prethodno navedeno, Vaš lični doživljaj upravo počinje da se menja.

Zamršenost/ Isprepletanost - Kad se devojke i žene lezbejske orijentacije nađu u problemima, nađu se, u stvari, u zamršenosti koju često doživljavaju kao međusobnu (bespoštednu) borbu. Bliskost osećaju još samo kroz reakcije (čitaj: prepirke) jedne na drugu. Ne mogu jedna drugu jasno da "vide". Liči na beznadežni dens. U ovoj situaciji nije potrebno gotovo ništa elaborirati o međusobnoj isprepletanosti u "borbi" i o nedostatku autonomije, veoma je očigledno.

Individuacija - Kako u životu, tako i u sledećoj fazi podržavajućih razgovora sa stručnjakinjom, "posao" je da se predistorija uzme u svoje ruke i u delu u kojem uzrokuje teškoće u partnerskom odnosu učiti kako je ne ponavljati dalje sa partnerkom (ili ponavljati ređe). Svaka partnerka ima svoj deo "posla" koji se tiče sopstvenog života i sopstvene odgovornosti u interakciji sa drugom. U razgovorima se govori i o primarnim porodicama

partnerki, bivšim partnerkama/partnerima i drugim važnim osobama.

Jako je važno istražiti kako svaka partnerke lično izlazi na kraj sa usamljenošću i strahom od individualizacije. Liči na napornu vežbu kojoj je nepoznat kraj. U ovoj fazi za partnerke takođe postaje jasno koliko su na destruktivan način povezane. Što više sadržaj postave otvoreno na sto, lakše će definisati ličnu strategiju i potražiti šta je moguće, odnosno dostižno.

Postepeno, nastaje nova situacija u kojoj partnerke preuzimaju više odgovornosti za svoje reakcije.

Autonomija - Autonomija znači oslanjati se na sebe. Ovde se radi o stremljenju da se odvojite / oslobodite od osoba od kojih ste zavisni, a da sa njima ne izgubite vezu / nit. Npr. možete jedna od druge da se vidljivo razlikujete, a da niste jedna za drugu preteće i ugrožavajuće, dok se nekada pokaže da je zamršenost bolje okončati kroz raskid odnosa. Procesi dve partnerke su retko sinhronizovani. Nekada, odluka da se u razgovorima ipak ne iznosi sve otvoreno na sto ili izlaženje jedne od partnerki iz terapijskog procesa - može takođe označiti prekid s njene strane. Ukoliko par ima dete

ili decu koju vole i o kojoj brinu, u proces su ugrađeni i eventualni efekti na decu.

I na kraju, jedan od "začaranih krugova" u koje može zapasti bilo koji partnerski odnos čini sledeće: Očekivanja od partnerske veze nisu komunicirana → Razlike u međusobnim očekivanjima ostaju "nevidljive" → Par nema konflikt → Događaj koji iznosi očekivanja na videlo → Komunikacija o očekivanjima → Pojavljuju se razlike u međusobnim očekivanjima → Par ima konflikt → Nema događaja koji bi izneli očekivanja na videlo → Očekivanja od partnerske veze nisu komunicirana (i ovim je krug zatvoren). Prepoznajete ?

NEKE SPECIFIČNOSTI U GRAĐENJU LEZBEJSKOG PARTNERSKOG ODNOSA

Najvažnije je ne generalizovati iskustva lezbejskih parova. Popularna pogrešna predstava je da zato što su lezbejke, gej muškarci i biseksualne osobe različiti od heteroseksualnih osoba, mora biti da su onda osobe iz ovih zajednica međusobno slične. Istina je da su sve ovo zajednice unutar zajednice. S tim u vezi, zadatak je ne samo dati vrednost različitostima, već - osnovno - i prepoznati da različitost postoji.

Nedostatak role-modela: Ne samo što kod nas postoji nedostatak uzora u vidu istaknutih pojedinki koje su javne u svom identitetu (obrađeno u članku web savetovališta Labrisa u junu 2005.), već je jednako i sa uzorima otvorenih, javnih lezbejskih partnerskih odnosa. Najčešće, devojke i žene lezbejske orijentacije koje ostvaruju partnerske odnose to čine u tajnosti, za spoljni svet kao "prijateljice", "cimerke", "rođake" i sl., nekada prirodu odnosa ne nazivaju lezbejskim odnosom ni pred samima sobom, ili nekada to "pokrivaju" (heteroseksualnim) brakom. Dalje, lako je tek, na žalost, ukazivati na "nevidljivost" starijih lezbejskih parova ili po drugim osnovama različitih (unutar različitih). Ponovo, ako pred sobom uopšte imamo izvesnu sliku lezbejskog para, ona najčešće sledi dominantne vrednosti. Plaća se danak tajnosti, izolacije, stida i "igranja uloga", straha i opresije (različiti pravni, emocionalni, porodični, ekonomski i bezbednosni razlozi), te su i vrste izbora limitirane.

Internalizovana homofobija: Biti javna što se tiče svoje lezbejske orijentacije može takođe izazvati diskriminaciju. Nekada su "out" parovi izloženi dodatnom pritisku.

Neki parovi nisu "out" ni prema sebi. Pod tim se podrazumeva da sebe ne opisuju da su u

lezbejskom odnosu niti se kreću među parovima koji se ovako izjašnjavaju. Naravno, može se diskutovati da li je neko "za" ili "protiv" ma kojih naziva, jer za neke parove imati naziv za sopstveni identitet ili status može biti oslobađajuće - struktura koja ima i svoj naziv se oseća bezbednom, umanjuje ili otklanja konfuziju i pruža u izvesnoj meri osećanje kontrole nad svojim životom - dok drugi parovi to vide kao nešto što će ih automatski diskvalifikovati u svakoj sferi života i ovo poimanje počinje od toga da lično zapravo ne mogu izaći na kraj sa imenovanjem jednog od svojih identiteta.

Zabrinutost izaziva to što je veoma teško živeti u stalnom strahu da ćete biti "otkriveni" od strane komšinica i komšija, koleginja i kolega i primarne porodice ili može biti i da će i Vaša partnerka imati problem sa nazivima. Praktično, ponavlja se danak internalizovane homofobije (obrađeno u članku web savetovaništva Labrisa u junu 2004.), sada u okviru partnerskog odnosa, koji se ogleda u tome da je samopoštovanje partnerki sve niže, njihov strah se intenzivira i osećaju se nesrećnije. Profesionalno iskustvo autorke članka je visoka negacija pogubnog uticaja internalizovane homofobije na partnerski odnos kod većine lezbejskih parova sa kojima se sretala.

Vrednosti lezbejskog partnerskog odnosa / Pionirski poduhvat: Vrednosti koje autentično pripadaju lezbejskom partnerskom odnosu je teško izlistati, jer se, razumljivo, svi parovi koji nisu heteroseksualni, u izvesnoj meri, ipak vode iskustvima dominantno ponuđenih i učenih heteroseksualnih odnosa. Ovo jeste matrica u kojoj parovi druge orijentacije od heteroseksualne testiraju šta žele da zadrže, isprobaju ili odbace. U osnovi, prepoznaje se već "nasleđe" heteroseksualnih imperativa u tome 1) da se sreća može naći samo u paru s drugom osobom i 2) da su duge partnerske veze najbolje. Nasleđe nekada čini i odigravanje partnerskih odnosa kroz stereotipne rodne uloge. Zbog toga, jako je važno istraživati i kreirati sopstvenu praksu i ovo je, zapravo, pionirski poduhvat (i povezano sa nedostatkom role-modela).

Sopstvene prakse mogu biti različite. Neki parovi se odlučuju za monogamne odnose, neki se odmah na početku ili nešto kasnije dogovaraju da jedna od njih ili obe imaju seksualne kontakte i sa drugim osobama, dok jedna drugoj ostaju tzv. primarne partnerke, neke žene neće zasnivati "fixne" odnose, neće se posvetiti samo jednoj osobi ili i ako se odrede za jednu osobu, sa njom neće ulaziti u čvršći odnos. Zbog svega, jednako je važno odabrati

strukturu unutar lezbejskog partnerskog odnosa i saglasiti se u vezi "osnovnih pravila" partnerskog odnosa. Nekada teškoće nastaju u pregovaranju pravila, kršenju istih ili se par suočava sa reakcijama okruženja kroz predrasude prema uspostavljenoj strukturi (npr. pri pregovaranju pravila u okviru tzv. "otvorenih veza", neka pitanja o kojima partnerke odlučuju je mera informacija koju će saopštiti neposrednom okruženju, mera koju će partnerke deliti međusobno, kao i pitanja vezana za siguran seks i sl.).

Neke teme sa kojima se sreću lezbejski parovi:

■ Lezbejski parovi ne mogu imati probleme, jer to potvrđuje negativan stereotip o lezbejskim partnerskim odnosima. Ako imaju, automatski se aktivira mit dominantne kulture da su homoseksualni odnosi i onako osudjeni na propast.

■ Mit da lezbejski parovi previše brzo započnu zajedničko življenje i da u vezi toga treba da se osećaju neprijatno. često postoji preklapanje između činjenice da je jednoj partnerki potreban (rentiran) stan u periodu kratko nakon što je partnerska veza počela ili upravo treba da pređe iz jednog u drugi, te i raspoloživost životnog prostora druge i ekonomski razlozi mogu pospešiti odluku da se usele zajedno. Ovo u svakom slučaju nije pravilo

niti se posebno vezuje za seksualnu orijentaciju ili neke obrasce partnerskog odnosa.

■ I u podržavajućem okruženju, par teško može uticati na sopstveni imidž. Parovi koji su "out" u okviru svog kruga prijateljica i prijatelja i imaju dugu partnersku vezu, nekada se osećaju izolovano kad naiđu na teškoće: "što smo duže zajedno, sve više nas idealizuju, a mi sve manje pričamo prijateljicama i prijateljima o našim problemima. čak i jedna drugoj. Oni samo vide naše snage. A ja se osećam baš neuspešno." Ovo je drugi način naći se "in the closet".

■ Diskutovanje razlika koje se tiču želje za vođenjem ljubavi. šta bi to bilo "normalno" seksualno ponašanje? Umesto ovog mita, važno je dati pozitivnu konotaciju i vrednost razlikama, kao i ohrabriti partnerke da razmenjuju ideje, svaka o svojoj seksualnosti sa drugom. Neophodno je podsticati realizaciju seksualnosti "na svoj način" koji je odgovarajući za obe partnerke, umesto na tzv. "pravi način".

■ Razne teme: Konflikt u vezi statusa samog partnerskog odnosa; Coming out; Kako se stres na poslu održava na partnerski odnos; Bar jedna partnerka je u vezi sa nekom drugom osobom; Donošenje odluke da žive zajedno; Jedna partnerka želi "više prostora" u odnosu, a druga se u vezi toga brine;

Ljubomora, nesigurnost, izolacija; Nasilje u lezbejskom partnerskom odnosu; Ponovno pregovaranje o "osnovnim pravilima" partnerskog odnosa; Odnos sa primarnim porodicama partnerki; Komunikacija se "ugasila" i postepeno osećaju da gube jedna drugu; Roditeljstvo; Partnerke su razdvojene i rade na "pozitivnom kraju" ili prelasku u novi oblik partnerskog odnosa; Promena vrednosnog sistema jedne ili obe u odnosu na početak partnerskog odnosa, itd.

ZAKLJUČAK

Važno je da devojke i žene lezbejske orijentacije uče o građenju partnerskih odnosa, ne samo kad je odnos u krizi. Nije jednostavno brzo pronaći alternativni okvir i jezik potreban za lezbejsku egzistenciju. Naročito je teško dobiti bitku sa sobom i prihvatiti sebe kao lezbejku (i partnerku kao lezbejku). U korišćenju psihološke asistencije u celokupnom procesu koji se tiče lezbejske egzistencije, zajedno sa stručnjakinjom imate mogućnost da iz početka ustanovite i opišete okvir koji Vama i Vašoj partnerki prija. Tačno je da nije jednostavno identifikovati friendly stručnjakinju. Ukoliko to i uspete, može se dogoditi da u svom privatnom okruženju poznaje jednu ili dve homoseksualne

osobe (ili nijednu) za koje nije sigurno da uzimaju učešće na njenim porodičnim skupovima otvoreno predstavljene kao njene lezbejske prijateljice. Može biti da se sa lezbejkama (i još redje sa lezbejskim parovima) sreće samo profesionalno ili o lezbejskom pitanju zna samo iz istraživanja. Pri izboru stručnjakinje, važno je izmeriti koliko je spremna da stavi na proveru dominantne ideje i generalizacije o parovima uopšte i posebno o homoseksualnim parovima, a koliko je zadržala otvorenosti, nesigurnosti i radoznalosti. Suočene sa eventualnom nelagodnošću stručnjakinje u odnosu na specifičnosti lezbejske egzistencije koje iznosite, nemojte se truditi da svoje iskustvo "prilagodite" što bliskije vrednostima dominantne heteroseksualne kulture, već zatražite od nje da razume širi sistem od dominantnog, da razume koje značenje Vi i Vaša partnerka dajete izvesnom problemu i dajte joj do znanja da životna pitanja lezbejki i lezbejskih parova otvaraju ne samo lični, već i politički prostor. Ovo su samo neki od kvaliteta koje stručnjakinja mora da poseduje u radu sa osobama druge seksualne orijentacije od većinske i ne pristajte ni na šta manje, jer zaslužujete jednako razumevanje za Vaša životna pitanja kao i svaka druga osoba.

decembar 2005.

LEZBEJKE KOJE SU PREŽIVELE SEKSUALNO NASILJE U DETINJSTVU

Živeti lezbejsku egzistenciju u okruženju koje nije prijateljsko je izuzetno teško. Preživeti seksualno nasilje predstavlja takođe složeno iskustvo. Sinteza ova dva identiteta u jednoj osobi podstiče pregršt pitanja o njihovoj potencijalnoj međupovezanosti. Dileme koje otvara okruženje učvršćuju (samo)stigmatizaciju. Patrijarhalna društva i odgovarajuće države nisu spremni da podrže, uvažavaju i razumeju žensku egzistenciju kako u kontekstu seksualnih različitosti, tako i u kontekstu nasilja, posebno seksualnog. Ovakav opis stanja potpuno odgovara Srbiji u aktuelnom trenutku.

Članak obrađuje predrasude prema lezbejkama koje su zasnovane na nedostatku informacija, pogrešnim informacijama, ali i namernoj manipulaciji informacijama o fenomenu seksualnog zlostavljanja koje koristi značajan deo opšte i stručne javnosti kako bi otežali lezbejsku egzistenciju i egzistenciju žena koje su zlostavljane u detinjstvu, a nisu lezbejke. članak pokazuje da ne postoji

veza između seksualne viktimizacije i seksualne orijentacije, kao i vršenja seksualnog nasilja i seksualne orijentacije.

Za one lezbejke koje su preživele seksualno zlostavljanje u detinjstvu, u narednim redovima pružen je osnovni pregled emocionalnih efekata. Takođe, naglašava se isprepletanost efekata (internalizovane) homofobije i efekata seksualnog nasilja, i da je, naročito za adolescentkinje, složeno "razgraničiti" ove efekte, a razgraničenje važno kako bi se i sa jednim i drugima uspešno izašlo na kraj.

U celini, članak omogućava sagledavanje dobrih načina kako biti saveznica ili saveznik, što je moguće tek po preispitivanju ličnog kapaciteta o pomenutim temama i osmišljavanju kako lično konkretno možete da utičete na afirmaciju lezbejki koje su preživele seksualno nasilje. Istovremeno, stimuliše eventualnu izradu studije od strane LGBT organizacija kojom će ispratiti zastupljenost seksualnog nasilja preživljenog u detinjstvu kod LGBT osoba i njegove specifične indikatore. Za detaljnije upoznavanje sa problemom seksualnog zlostavljanja u detinjstvu autorka upućuje na relevantne izvore.

DISKRIMINATIVNI POGLED OPŠTE I STRUČNE JAVNOSTI NA MEĐUPOVEZANOST SEKSUALNIH RAZLIČITOSTI I PREDISTORIJE NASILJA

Lezbejka "zato što" je preživela nasilje? Jedan od načina osporavanja sebe kao lezbejke je upravo kroz pretpostavku da je preživljeno seksualno nasilje (u detinjstvu) "odredilo" seksualnu orijentaciju devojke ili žene. Ovu pretpostavku nameće društvena većina, a devojke i žene lezbejske orijentacije često usvajaju i pospešuju samookrivljavanje i lošu predstavu o sebi. U tom smislu, unosi se tvrdnja o relevantnosti pola počinioca seksualnog nasilja, pa se kaže da su devojke i žene "sigurno pod rizikom da postanu lezbejke" zato što su zlostavljane od strane osobe muškog pola. Ovo suženo i pravolinijsko tumačenje kod zagovornika/ca dospeva u ćorsokak kada se otvori tabu seksualnog zlostavljanja izvršenog od strane žena počinitelaca?! U zemljama sa dugom istorijom poštovanja ljudskih prava i rada i u oblasti nasilja i seksualnih različitosti, naučno uporište koje bi ukazalo na uzročno-posledičnu vezu preživljenog seksualnog nasilja i seksualne orijentacije ne postoji.

I kod nas i u svetu, procena "sive brojke" dece koja prežive seksualno zlostavljanje, zasnovana na različitim studijama, kreće se od toga da svaka treća, do svaka osma devojčica, preživi neki vid seksualnog zlostavljanja do 18. godine. Pod "nekim vidom" se smatraju: opsceni telefonski pozivi, pokazivanje inače pokrivenih delova tela, voajerizam, milovanje, pokušaj silovanja, silovanje, dečija prostitucija i dečija pornografija. Svaki od ovih vidova seksualnog zlostavljanja bivaju počinjeni najčešće od strane detetu poznate osobe, koja ima poverenje deteta, autoritet i moć nad njim. Od četiri deteta koja su seksualno zlostavljana, tri su devojčice i jedan dečak. Jasno je da kad bi diskriminativna pretpostavka važila, zatekla bi nas geometrijska progresija žena-počinilaca svih vrsta nasilja ili lezbejstva koje bi "najjednom bilo svuda oko nas". Lako je "oboriti" ovu tezu napomenom da se devojčice koje prežive ma koji vid zlostavljanja u detinjstvu, u adolescentnom i/ili odraslom dobu, najčešće nađu u nasilnim heteroseksualnim partnerskim odnosima ili drugim (samo)destruktivnim obrascima gde doživljavaju reviktimizaciju od strane osoba muškog pola, od njih prepoznate da ih mogu kontrolisati i nanovo zloupotrebljene upravo zbog ove ranjivosti.

Istine su važnije od mitova - I tačno je, i prirodno, da u izvesnom procentu žene koje su seksualno zlostavljane u detinjstvu od strane osoba muškog pola, razviju nelagodnost prema osobama muškog pola, te neke od njih vole žene, neke (ni sa jednim polom) ne zasnivaju partnerske odnose itd., dok su najčešće heteroseksualne i žive u klasičnoj formi bračne zajednice.

I drugo, tačno je da se preživele pribojavaju rizika da nanesu štetu drugima kroz seksualno nasilje. Iskustvo autorke u dvanaestogodišnjem pružanju psihološke asistencije ženama kod seksualne traume, nedvosmisleno pokazuje kod preživelih pojačanu svest i ličnu odgovornost da se repeticija nasilja ne dogodi. S tim u vezi, žene postavljaju sebi dodatna pitanja u vezi potencijalnog roditeljstva ili umeća roditeljstva i ovaj vanredan stepen odgovornosti se uopšte ne sreće na isti način (ili izostaje) kod osoba bez iskustva seksualnog nasilja u detinjstvu. Isto tako, kao ekspertkinje po iskustvu, poseduju izoštrenost za prepoznavanje seksualnog nasilja u svom okruženju i time mogu značajno doprineti kako preventivno, tako i blagovremenoj pravilnoj intervenciji u ovakvim situacijama.

Pretpostavka kojom se seksualna orijentacija vezuje za predistoriju nasilja eventualno služi

stereotipnom "opravdavanju" ("Mora da im se nešto desilo u detinjstvu, neka trauma..." što je ekvivalent za "Eto, nisu one/oni tu ništa mogli", slično traženju "potvrde da su se homoseksualne osobe "takve" rodile", a kako bi homofobičnima "bilo lakše"). Znajući koliko je teško "napraviti coming out" u vezi ličnog iskustva nasilja, nepravilne pretpostavke zapravo češće otežavaju i to višestruko. Polazi se od toga da je samo heteroseksualnost priznata i prihvaćena, te heteroseksualne osobe ne pitamo "šta mislite da je prouzrokovalo Vašu heteroseksualnost?". Nasuprot tome, podstiče se uporan zahtev za "opravdanjima i objašnjenjima" drugih seksualnosti. Nedvosmisleno društveno dopuštenje da je lezbejstvo zdrav životni i seksualni izbor i da je lezbejska egzistencija osnovno ljudsko pravo, još je daleko u Srbiji.

"Svi su oni pedofili" - Sledeća pretpostavka kojom se homofobično okruženje služi tiče se širenja mržnje prema homoseksualnim osobama kroz izjednačavanje homoseksualne orijentacije sa pedofilijom. Takođe, naučno uporište za ovu tvrdnju ne postoji, već se radi o manipulaciji od strane homofobične većine. Prepoznaje se stalni fenomen pronalaženja "žrtvenog jarca", odnosno pridruživanja negativnih, nedovoljno poznatih ili

kontroverznih fenomena ranjivim društvenim grupama (npr. opštepoznat problem side u ranim fazama razumevanja ovog oboljenja). Koliko ljudi u Srbiji bi za čuvanje svoje dece unajmilo devojku koja se otvoreno izjašnjava da je lezbejka? U najmanju ruku, može se uzeti da je zastupljenost izvršilaca seksualnog zlostavljanja dece jednaka među osobama heteroseksualne i homoseksualne orijentacije. Sa izvesnim procenama da je oko 10% populacije homoseksualno, opet je čak i matematički lako izračunati zastupljenost seksualnih nasilnika u okviru značajne homoseksualne manjine. U nedostatku domaćih, strane studije pokazuju od 0 % do 3.1% homoseksualnih počinitelja seksualnog nasilja nad decom, time se beleži i značajno niža zastupljenost od očekivane.

UKOLIKO STE LEZBEJKA KOJA JE PREŽIVELA SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE U DETINJSTVU / EMOCIONALNI EFEKTI

Žene koje su preživele seksualno zlostavljanje se osećaju različite u odnosu na druge osobe. I lezbejska orijentacija, za žene koje žive u heteroseksističkim sredinama, nosi doživljaj sebe kao "čudne, drugačije...", ispunjava nelagodnom prema samoj sebi. Homofobija i bifobija "sabiraju"

problem mizoginije za preživelu koja je lezbejka ili biseksualna žena. Lezbejke i biseksualne žene će često pribeći poricanju svog seksualnog identiteta kako bi se osećale "manje različite". U nerazvijenim društvima, stigmatizaciju nosi i jedan i drugi identitet i dragocen mehanizam preživljavanja za ženu se sastoji u poricanju nekog od ovih identiteta.

Žene sa predistorijom seksualnog nasilja u detinjstvu iskazuju niz teškoća u svakodnevnom funkcionisanju u adolescenciji i odraslom dobu. Teškoće mogu uključivati adolescentni "acting out" u vidu delinkvencije, problema u školi, konflikta sa autoritetima, promiskuiteta, prostitucije često povezane sa bežanjem od kuće. Takođe, kod preživelih se mogu uočiti depresija, osećanje krivice, nisko samopoštovanje, osećanje inferiornosti, ovisnost o drogi i alkoholu, samodestruktivna ponašanja, disocijacija, izolacija, suicidalna osećanja i pokušaji suicida, kao i teškoće u sferi intimnosti i seksualnosti, te problemi u partnerskim odnosima. Navedene teškoće kao da se poklapaju sa onima u prihvatanju sebe kao lezbejke (članak Labrisovog web psihološkog savetovaništa iz juna 2005. pod nazivom "Koliko nedostatak pozitivnih role modela utiče na coming out lezbejki?"), te je

teško razgraničiti šta je u kom trenutku uzrok negativnih osećanja prema sebi i drugima. **Najvažnije je razumeti da su ovo normalne reakcije - kako one na preživljeno seksualno zlostavljanje u detinjstvu, tako i one koje pripadaju (internalizovanoj) homofobiji. Svaka žena bi zabeležila istovrsne, zdrave reakcije na ove nezdrave okolnosti u kojima se zatekla (i ispoljila ih na svoj jedinstven način). I oporavak od seksualne traume i formiranje seksualnog identiteta su paralelni dugotrajni i teški procesi, sa dostižnim ciljem.**

Seksualno zlostavljanje u detinjstvu se nekada naziva i "silovanjem poverenja". I iskustvo seksualnog nasilja i uspostavljanje kontrole nad svojim životom kao lezbejke ima za zajednički imenilac borbu za prevladavanjem nemoći, paralisnosti, gde drugi (seksualni nasilnik / heteroseksualna većina) odlučuju o tvom životu. Pokušaj uspostavljanja lezbejske egzistencije često ponavlja osećanja nemoći i ne-uticanja na svoj život, upravo osećanja koja je žena srela već kroz traumu nasilja. Uz to, otvoreno izjašnjavanje (coming out) što se tiče i preživljene seksualne traume i sadašnje lezbejske orijentacije - nosi rizik od odbacivanja od strane dragih i značajnih osoba. Pretpostavka nečije lezbejske seksualne orijentacije (npr. prema izgledu) ili

otvoreno izjašnjavanje žene da je lezbejka, u Srbiji nosi rizik da žena bude (ponovo) silovana i o ovakvim događajima se najviše čuti.

Ovo su neki od procesa i teškoća kad se sretnu različita iskustva i identiteti u jednoj osobi. Najvažnije je znati da niste lezbejka zato što ste pretrpeli muško nasilje ili zato što mrzite muškarce, **već ste lezbejka zato što volite žene**. I kao preživela koja ima iskustvo seksualnog nasilja, Vi ste vredna osoba. Sa istim ponosom je važno nositi svoj lezbejski identitet, na isti način ste vredni i zaslužujete sve što za sebe želite. Ako niste sigurni u vezi svoje seksualne orijentacije, ne žurite, sasvim je u redu ako to u ovom trenutku ne znate. Ako Vam ovaj proces samospoznaje unosi strah, i to je normalno.

LESBIAN-FRIENDLY EKSPERTKINJA ZA PROBLEM SEKSUALNOG NASILJA U SRBIJI

Diskriminacija i nasilje prema seksualno različitim, kao i seksualno nasilje prema ženama i deci, sve su to zločini iz mržnje. često, maskirana tolerancija u profesionalaca zauzima mesto stvarnom odustajanju od moći i hijerarhijskom demonstriranju iste. čuje se "Homoseksualnost već odavno nije na listi psihijatrijskih poremećaja, ali ja

mislim...”. Retko koja/koji terapeut(kinja) ili poma-
gač(ica) druge profesije će reći da sa ovom (ili slične
poruke) rečenicom izlazi otvoreno pred svojim kli-
jentkinjama ili da joj ta misao “tek proleti”. Važno
je da kao devojka ili žena lezbejske orijentacije i
ona koja je preživela seksualno nasilje u detinjstvu,
pri izboru pomagačice/pomagača neka etička pitan-
ja uočite i procenite ih:

1. Kada pomagačica govori o patologiji, misli na
homofobiju, a ne na različite seksualnosti.

2. Ne prihvata Vaš eventualni zahtev na
početku terapijskog procesa da zajednički radite na
menjanju Vaše seksualne orijentacije (lezbejske u
heteroseksualnu), već preusmerava temu na (inter-
nalizovanu) homofobiju koja može stajati iza
ovakvog zahteva. Ako se ipak “povede” za
zahtevom, nepravilna asistencija će ponovo imati
direktan uticaj na Vaše samopoštovanje (šta sa
ženama koje “ne uspeju da promene” svoju seksu-
alnu orijentaciju?

3. Izbegava da patronizira u smislu da klijentk-
inje “u stvari ne znaju tačno” svoju seksualnu ori-
jentaciju, te njihov početni zahtev (“za
promenom”) treba poštovati.

4. Ukoliko je to u terapijske svrhe, imate pravo
da pitate za seksualnu orijentaciju svoje

pomagačice / pomagača, i dobijete odgovor. Ovo pitanje principijelno nije znatno različito od uobičajenih situacija koje uključuje izjašnjavanje oko ličnih, privatnih informacija o pomagačici / pomagaču, ali je važno imati u vidu da opcije različitog seksualnog identiteta nose različitu brigu i pažljiv pristup u radu (npr. ako je pomagačica heteroseksualna, važno je da Vas konkretnim izjavama uveri da to neće biti isključujuće po Vas).

5. Posebno težak je izbor pomagačice/pomagača kada ste preživeli seksualno nasilje u detinjstvu. Pomagačica mora posedovati stavove, ekspertizu i iskustvo koje joj omogućava da odgovori i na teškoće u svakodnevnici koje pripadaju lezbejskoj egzistenciji i efektima predistorije trauma preživljene u detinjstvu. Osnovno, mora uvek verovati u Vaše iskustvo seksualnog zlostavljanja ("čak iako ste tek u adolescentnom dobu" kod sebe razumeli da postoje neki snovi ili flešbekovi koji Vam ukazuju da ste preživeli seksualnu traumu)¹.

---

1) Detaljnije o temi seksualnog zlostavljanja preživljenog u detinjstvu u "Hrabro ka oporavku: Vodič za žene koje su preživele seksualno zlostavljanje u detinjstvu" i o neophodnim kvalitetima pomagačice koja radi u kontekstu seksualnog nasilja pogledajte na www.incesttraumacentar.org.yu.

6. Da bi postavljeni ciljevi u interesu devojaka i žena lezbejske orijentacije bili postignuti, pomagač(ica) treba da je pod stalnom supervizijom (i ličnom learning therapy) u cilju prepoznavanja svog odgovora na seksualne različitosti i kontekst nasilja. I ova pitanja u svrhu upoznavanja svoje pomagačice imate pravo da postavite. Pitajte je koju vrstu obučavanja o problemu nasilja je završila i sa koliko je devojaka i žena pre Vas radila na seksualnoj traumi.

jun 2006.

PSIHOLOŠKO SAVETOVALIŠTE ZA LEZBEJKE I BISEKSUALNE ŽENE

PSIHOLOŠKO SAVETOVALIŠTE ZA LEZBEJKE I BISEKSUALNE ŽENE

Labrisovo Psihološko savetovalište za podršku lezbejkama i ženama drugačije seksualne orijentacije od heteroseksualne počelo je sa radom u aprilu 2006. godine.

Ideja o osnivanju ove vrste savetovališta ima svoje korene u dosadašnjem radu Labrisovog savetovališta putem e-maila i iskustvima koja su proizašla iz njega. U Savetovalište putem e-maila (web savetovalište), osnovano 2003. godine, dosad se javilo preko 150 lezbejki i biseksualnih žena. S obzirom da je veliki procenat bio zainteresovan i za mogućnost ličnog susreta sa psihološkinjom/terapeutkinjom, pojavila se potreba za proširivanjem rada web savetovališta koje će korisnicama omogućiti kontinuiranu psihološku podršku. Zbog toga, od sada će svim zainteresovanim lezbejkama i biseksualnim ženama biti omogućeno da o svojim problemima razgovaraju sa psihološkinjom u ličnom susretu.

ZAŠTO PSIHOLOŠKO SAVETOVALIŠTE?

Svakoj od nas je u nekom momentu potrebno da razgovara o svom životu i problemima sa kojima se susreće. Psihološko savetovalište je bezbedno mesto gde lezbejke i biseksualne žene mogu da iznesu svoje probleme, nedoumice i pitanja psihološkinji koja razume specifičnosti lezbejske egzistencije, homofobije i problema sa kojima se susrećemo. Javite se ako vam je teško da prihvatite svoj identitet, ako imate problema u porodici, na poslu ili na nekom drugom mestu zato što ste lezbejka/biseksualna žena, ako imate problema u partnerskim vezama i sl. Javite se i ako samo želite da porazgovarate sa nekim o bilo čemu. Savetovalište postoji zbog vas.

KAKO FUNKCIONIŠE PSIHOLOŠKO SAVETOVALIŠTE?

Individualni rad

Zainteresovane žene susret mogu zakazati na telefon **064/4610467**.

Zakazivanje dolazaka se vrši isključivo utorkom i petkom od 16h do 18h. Razgovore će obavljati psi-

hološkinja Dušica Popadić, u prostorijama Incest Trauma Centra.

Grupni rad

Osim individualnih razgovora, ako to žele, korisnice usluga Savetovališta biće u mogućnosti da učestvuju zajedno sa drugim ženama koje posećuju aktivnosti Labrisa i u radionicama koje će se jednom mesečno održavati u prostorijama Labrisa. Cilj ciklus od šest radionica po nazivom *Emotivna pismenost* je bolje upoznavanje sebe i homofobične sredine koja deluje na nas. Radionice će se održavati jednom mesečno u prostorijama Labrisa. Radionice će voditi Lepa Mladenović, dugogodišnja aktivistkinja Labrisa i Autonomnog ženskog centra.

Susreti se mogu zakazati i putem e-maila. Pošaljite e-mail na adresu **asistles@eunet.yu** i psihološkinja će vam odgovoriti najkasnije u roku od tri dana.

Komunikacija sa psihološkinjom je u potpunosti poverljiva: e-mail i pitanje koje pošaljete ide direktno psihološkinji i pristigli sadržaj nije dostupan Labrisu ili nekoj drugoj organizaciji/instituciji.

Ako želite možete psihološkinji u e-mailu naznačiti da odobravate da se Vaša priča/pitanje

postavi na Labrisov vebisajt. U tom slučaju možete da zaštitite svoju anonimnost promenom imena i nekih identifikujućih detalja. Psihološkinja ne prosleđuje vaš mail već ga kopira i šalje sa svog maila. Pisma se postavljaju samo ako žena koja ga je poslala to zatraži.

Svrha postavljanja priča žena koje se obraćaju za savet je da i druge žene, koje možda imaju sličnu situaciju, vide da nisu same i jedine koje se suočavaju sa datim problemom kao i da se upoznaju sa nekim opcijama u izlaženju na kraj sa istim.

O PSIHOLOŠKINJI

Dušica Popadić je psihološkinja prevashodno specijalizovana za rad na traumi preživljenog nasilja. Ima trinaest godina iskustva u radu u nevladinom sektoru sa decom i odraslima koji su preživeli nasilje u porodici, seksualno nasilje u detinjstvu i odraslom dobu, kao i osobama traumatizovanim ratom. Pruža kriznu intervenciju ("prvu psihološku pomoć"), kao i psihološku asistenciju u kratkom i dugom roku. Realizovala brojne edukativne programe za osoblje vladinog i nevladinog sektora, kao i programe prevencije nasilja.

U oblasti različitosti izvodila programe prema

svim obeležjima: pol, starost, klasa, izgled, nacionalna/etička pripadnost, religiozna pozadina, rasa, seksualno opredeljenje, fizička/intelektualna sposobnost, i u svakodnevnom direktnom radu sreće klijentkinje različite po prethodno navedenim obeležjima. Saradivala sa Labrisom u svojstvu edukatorke u okviru više tema, npr. Lezbejska vidljivost (društveni mehanizmi nasuprot ličnoj odgovornosti), Homofobija i diskriminacija (lezbejski životni stil u uslovima negativnih predrasuda i stereotipa), Nasilje u lezbejskim odnosima, Grupe samopomoći i sl.

Na različitim stručnim skupovima u svetu izvodila radionice koje se tiču seksualnih različitosti (npr. Lezbejke i gej adolescenti koji su preživeli seksualno zlostavljanje u detinjstvu).

O LABRISU

Labris je organizacija za lezbejska ljudska prava, osnovana 1995. godine u Beogradu. Labris smatra pravo na različito seksualno opredeljenje jednim od osnovnih ljudskih prava i radi na eliminaciji svih oblika nasilja i diskriminacije nad lezbejkama i ženama drugačije seksualne orijentacije od heteroseksualne.

Ciljevi Labrisa su: osnaživanje lezbejskog identiteta kroz niz aktivnosti namenjenih lezbejkama i biseksualnim ženama, rad na afirmaciji lezbejskih prava u društvu, saradnja i umrežavanje sa ostalim lezbejskim i gej organizacijama iz Srbije i bivše Jugoslavije kao i nevladinim organizacijama za ljudska prava iz Srbije i rad na izmenu zakonodavstva koje bi uvažilo prava lezbejki, gej muškaraca, biseksualnih i transseksualnih osoba.

BIBLIOGRAFIJA

BIBLIOGRAFIJA

- *Stewart, C. 1999. Sexually Stigmatized Communities: Reducing Heterosexism and Homophobia, An awareness Training Manual.* Sage Publications, Inc. London
- *Girshick, L. B. 2002. Woman-To-Woman Sexual Violence: Does She Call It Rape.* Northeastern University Press, Boston.
- Ed. by Davies D. And Neal C. 1997. *Pink Therapy: A Guide for Counsellors and Therapists Working with Lesbian, Gay and Bisexual Clients.*
- Ed. by Lobel K. for the National Coalition Against Domestic Violence Task Force 1986. *Naming the Violence: Speaking Out About Lesbian Battering.* The Seal Press, Washington.
- Ed. by Kaschak 2001. *Intimate Betrayal: Domestic Violence in Lesbian Relationships.* The Haworth Press, Inc. New York.
- Bass & Davis 2004. *Hrabro ka oporavku: Vodič za žene koje su preživele seksualno zlostavljanje u detinjstvu.* Incest Trauma Centar - Beograd.

CIP